

Weet u de weg naar Winsum?

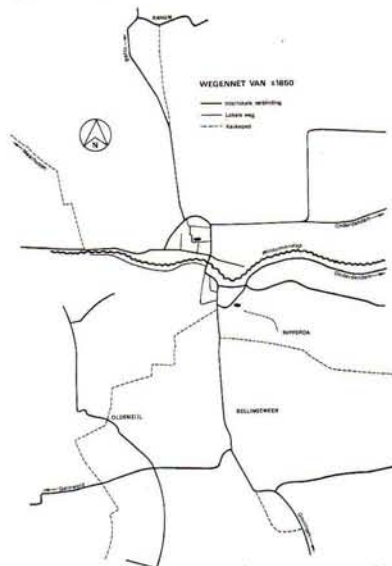
Hoewel er geen werkgroep binnen onze vereniging is die zich specifiek met verkeer en vervoer bezig houdt, lijkt het aardig een beknopt overzicht te geven van de bereikbaarheid van Winsum door de eeuwen heen. In dit artikel een aanzetje.

Zo oud als de weg naar Kralingen is geen enkele weg in of nabij Winsum. De weg van Rotterdam naar Kralingen is vermoedelijk al in de 11^e eeuw aangelegd en dus inderdaad heel oud, maar de Romeinen, en al veel eerder de Egyptenaren, waren echte wegenbouwers. De Romeinse heirwegen gaven hun legers de mogelijkheid om vanuit Rome een groot deel van Europa, Azië en zelfs Afrika te beheersen. Duizenden kilometers weg hebben de Romeinen aangelegd, wegen die na de val van het Romeinse Rijk werden verwaarloosd.

Nu is het zeer onwaarschijnlijk dat die Romeinen ooit in Winsum zijn geweest. Toch dateert de oudste weg die we hier kennen - de Munsterweg - wel uit de middeleeuwen. De eerste bewoners op de kwelderwal ten noorden van de stad Groningen, waar de wierdedorpen Adorp, Sauwerd, Wetsinge, Valcum, Tijum, Bellingeweer, Winsum, Obergum, Ranum, Baflo en Warffum op aangelegd zijn, hebben zich verplaatst over paden. Nu nog kennen we enkele kerkepaden als kortste verbinding tussen een nederzetting en de dorpskerk. Het kerkepad van Alinghuizen richting Garnwerd maakt deel uit van het Pieterpad.

Het meeste verkeer ging echter over het water en wat dat betreft lag Winsum gunstig. Toen de Fivel verzandde werd Winsum voor de Fivelgoërs de dichtstbijzijnde haven en de Munsterweg een belangrijke handelsweg. Een stad is Winsum nooit geworden, hoewel de aanwezigheid van een klooster en het verkrijgen van markt- munt- en tolrecht die hoop misschien ooit hebben doen ontstaan. Helaas voor Winsum en gelukkig voor de stad Groningen was die hoop ijdel. Toen het klooster gebouwd werd, bestond het muntrecht waarschijnlijk al niet meer. En van het tolrecht hebben we nooit meer iets vernomen.

Moeizaam, zeer moeizaam is de strijd tegen de zee geweest en de aanleg van fatsoenlijke wegen is pas op gang gekomen nadat de dijken voldoende bescherming boden. De oude Munsterweg is niet alleen als handelsweg van enige importantie geweest, het was ook de verbinding van de kloosters met het bisdom Münster, waarmee de naam verklaard is. Het is Bonifatius - zoals iedereen wel weet - slecht vergaan. Liudger daarentegen kon met de Groningers wellicht aardig overweg en heeft het tot bisschop van Münster gebracht. In de 12^e eeuw bestonden er in feite twee verbindingen over land. Daar was de Munsterweg van Winsum via Onderdendam en verder oostwaarts en de Heerenweg leidde van Groningen noordwaarts. Het is frappant dat vrijwel alle wegen in het noorden van onze provincie of oost-west of noord-zuid lopen. Dwars door de landerijen werd door de boeren absoluut niet toegestaan, zo simpel is dat! Winsum heeft niet louter profijt getrokken van zijn goede lig-

ging. Het waren naast boeren, burgers, kooplieden en monniken ook roversbenden en legertjes die Winsum met minder fraaie bedoelingen bezochten. Bezoeken werden afgewisseld door bezoeken.

Eeuwenlang heeft men het moeten stellen met zand- en landwegen, compleet met kuilen en karresporen. Aanleg van nieuwe wegen en onderhoud van de bestaande werd echt van belang door de uitbreiding van de postdiensten.

De postkoetsen dienden op tijdschema te rijden. Met Napoleon komt een nieuwe ervaring in de wegenbouw, evenals ten tijde van de Romeinen voornamelijk met een militair doel. Hij bedacht er zelfs een apart departement voor.

De eerste steenslagweg dateert van 1775 en daarna gaat het steeds sneller. De ontwikkelingen volgen elkaar op. Na 1815 past men de uitvinding van MacAdam toe. Tot kort voor de Tweede Wereldoorlog bestonden er, ook in onze contreien, nog "makkadám"-wegen. En dan komt de stoomwals, die na 1859 korte metten maakt met alle oneffenheden. Dankzij het opkomende gemotoriseerde verkeer neemt de vraag naar betere wegen sterk toe. Dat wordt het begin van een groots opgezet Rijkswegenplan. Straatwegen worden aangelegd, ook van Groningen naar Winsum en verder. Sauwerd is niet de enige plaats waar de Oude Winsurmerstraatweg nog te vinden is. Diverse gedeelten maken deel uit van de fietsroute van Winsum naar de stad. Zo langzamerhand werd het paard vervangen door mechanische kracht, verloren hoefnagels veroorzaakten minder leuke banden van autobus en vrachtwagen.

De opkomst van asfaltbitumen, als ideaal plaveisel voor goede wegen, heeft geleid tot een vrij dicht net van verbindingswegen tussen dorpen en steden.

Daarnaast is een heel verhaal te vertellen over de spoorverbindingen in Nederland, welke in het westen van het land zijn begonnen met Utrecht als zenuwcentrum. De gemeenteraad van Winsum heeft zich veel moeite getroost om een spoorlijn te krijgen. Na een eerste poging werd later, in 1886, f 10.000,- gereserveerd voor een spoorverbinding tussen Sauwerd en Roodeschol. Of die geste van doorslaggevende betekenis is geweest, is moeilijk na te gaan, feit is wel, dat in de zomer van 1893 de eerste Winsumers in de stoomtrein stapten. In 1922 werd de lijn Winsum-Zoutkamp feestelijk geopend en kon de paardetram tussen Winsum en Ulrum na 25 jaren trouwe, kalme dienst verdwijnen.

■ A. Makken

Bronnen: W.P. Encyclopedie 6^e druk, deel 18, pag. 408 en Winsum, Gedenkboek 1982.

De geschiedenis van de gemeente Winsum

De gemeente Winsum is zowel wat bestuursvorm als wat grondgebied betreft een vrij jonge schepping, namelijk ongeveer twee eeuwen oud.

Zij stemt daarin overeen met alle plattelandsgemeenten in de provincie Groningen.

In deze periode is het grondgebied van de gemeente diverse keren gewijzigd.

Bij publikatie van 10 april 1798 werden er (voorlopige) plaatselijke besturen ingevoerd in de provincie Groningen. Tevens werd het grondgebied daarvan vastgelegd. Het plaatselijk bestuur van Winsum, met 1816 inwoners, bestond uit de dorpen Adorp, Harssens, Sauwerd, Zuidwolde, Wetsinge, Noordwolde en Winsum. Het plaatselijk bestuur van Obergum, met 1858 inwoners, bestond uit de dorpen Obergum, Bellingeweer, Mensingeweer, Maarslag, Maarhuizen, Baflo, Ranum, Tinallinge en Rasquert.

Overeenkomstig de grondwet van 1798 waren alle plaatselijke besturen slechts administratieve organen en volledig ondergeschikt aan het Uitvoerend Bewind in Den Haag. Ze beschikten niet over eigen geldmiddelen.

Na 1798 waren er verscheidene aanzetten om tot een definitieve regeling van het lokale bestuur te komen, maar pas op 31 mei 1808 kwam er een nieuwe regeling tot stand. De nieuwe gemeente Winsum werd gevormd door de dorpen Ranum, Tinallinge, Obergum, Maarhuizen, Winsum, Schouwerzijl, Bellingeweer, Wetsinge, Sauwerd, Adorp, Harssens, Wierum -ten oosten van het Reitdiep- en Garnwerd, ten oosten van het Reitdiep. Verder was onder andere bepaald dat de leden van het gemeentebestuur (3-5 leden) en de secretaris door de koning benoemd zouden worden. De gemeentes mochten vanaf nu hun eigen huishoudelijke belangen behartigen en kregen de beschikking over eigen geldmiddelen.

Deze regeling heeft slechts kort gefunctioneerd. Na de inlijving van ons land bij Frankrijk (in 1810) werden de Franse wetten ingevoerd. Dit hield in dat er een maire aan het hoofd van de gemeentes werd geplaatst, met één of twee adjuncten. Daarnaast werd er een conseil municipal ingesteld, bestaande uit 10-30 leden, al naar gelang het inwonertal van de gemeente. Bij keizerlijk decreet van 21 oktober 1811 werd ook het grondgebied van de Groningse gemeentes vastgelegd. De mairie Winsum bestond uit de dorpen Bellingeweer, Obergum, Maarhuizen, Ranum, Winsum en Garnwerd, ten oosten van het Reitdiep, met in totaal 1419 inwoners. Sindsdien is het grondgebied van de gemeente Winsum ongewijzigd gebleven tot aan de gemeentelijke herindeling van 1 januari 1990.

Na de val van Napoleon en het vertrek van de Fransen bleef de gemeentelijke bestuursstructuur intact. Ook de provinciale bestuursreglementen van 7 mei 1819 en 23 juli 1825 brachten vrijwel geen verandering. Wel werden vanaf 1814 de Franse benamingen afgeschaft; zo werd de maire op het platteland voortaan weer schout genoemd, en vanaf 1825 burgemeester. De adjuncten werden voortaan asses-

soren genoemd, en vanaf 1851 wethouders.

Op 29 juni 1851 werd de Gemeentewet ingevoerd. Daarin werd vastgelegd, dat het gemeentebestuur bestond uit de gemeenteraad (in Winsum bestaande uit zeven leden), het college van B en W, en de burgemeester. De raadsleden werden voortaan rechtstreeks gekozen door een beperkt aantal inwoners, nl. door degenen die een bepaald bedrag aan belasting betaalden (censuskiesrecht).

Deze wet is nog steeds de basis van de bestuursstructuur van de Nederlandse gemeentes. De belangrijkste wijzigingen die zich sinds 1851 hebben voorgedaan betreffen de afschaffing van het censuskiesrecht en de invoering van het algemeen kiesrecht, de verkorting van de zittingsperiode van raadsleden van zes tot vier jaar en de afschaffing van de periodieke aftreding van raadsleden en wethouders.

Bovendien vond op 1 januari 1990 de gemeentelijke herindeling in de provincie Groningen plaats. Ook de gemeente Winsum werd betrokken bij deze herindeling. Het wetsvoorstel nr. 20887 met de titel 'Gemeentelijke herindeling van de provincie Groningen', dat op 19 oktober 1988 bij de Tweede Kamer was ingediend en in laatste instantie op 12 september 1989 door de Eerste Kamer werd aanvaard, voegde de gemeenten Adorp, Baflo, Ezinge en Winsum per 1 januari 1990 samen tot een nieuwe gemeente. Het bestaande gemeentehuis te Winsum (inmiddels verbouwd en uitgebreid) fungeert als bestuurscentrum voor de nieuwe gemeente met zijn ongeveer 14.000 inwoners.

■ P. Noord

Bron: Inventaris van de gemeente Winsum. 'Van rustig dorp naar dynamische gemeente'.

Romeinse vondsten in Ranum

Naar het veldwerkverslag van K. Dijkhuis

Een van de leden van onze vereniging, de heer K. Dijkhuis uit Usquert, is reeds zo'n twintig jaar een fervent amateur-archeoloog. In het voorjaar van 1996 ontving ik van hem een verslag van de resultaten van een onderzoek dat hij in september-oktober 1995 had gedaan op de zgn. Rode en Groene Wier te Ranum. Uit dit verslag ontleen ik de volgende bijzonderheden.

Foto 1. Voorzijde en zijkant van de zilveren Romeinse schijffibula

Foto 2. Voorzijde van de Romeinse emailschijffibula

De restanten van de Rode en Groene Wier (vgl. Monumentenkaart 7a, 12 en 13) bevinden zich aan de uiterste noordgrens van de oude gemeente, op akkerland dat gebruikt wordt door en eigendom is van de heer W. Hekma-Wierda. Deze wierden genieten bescherming als monument, hoewel beide in de loop der tijd reeds gedeeltelijk werden afgegraven en vergraven. Zo werd in 1968 de grootste, de Rode Wier, bij de aanleg van de vuilafvoerleiding Hoogkerk-Waddenzee doorsneden. Tussen de wierden, en gedeeltelijk ook door of over de Groene Wier, bevindt zich nog de oude spoorbaan.

Het onderzoek van de heer Dijkhuis in Ranum werd uitgevoerd met behulp van een metaaldetector, die een grote hoeveelheid scherven en metalen objecten aan het licht bracht. Het meest opmerkelijk zijn misschien wel de metaalvondsten. Ik citeer uit zijn verslag:

Uit de Groene Wier:

- halve munt, Dupondius, 2^e -3^e eeuw, brons, Romeins
- fragment van een knikfibula, Romeins, 1^e eeuw AD.
- schijffibula met tutulus, zilver (eveneens Romeins).
Zie foto 1.
- emailschijffibula met rode, gele en blauwe rinf (Romeins).
Zie foto 2.
- halve emailschijffibula met kruis, Frick type 2, 2^e helft 9^e en 10^e eeuw

Voorts kwamen uit deze wierde onder andere nog een tweetal fibulafragmenten, een bronzen staafje, een metalen knoop, een loden hanger en een spinklos van zachtbakkend aardewerk te voorschijn.

Uit de Rode Wier:

- een denarius, Hadrianus 117-138, Rome (fragment)
- een denarius, Marcus Aurelius 161-180, Rome (fragment)
- een denarius, Marcus Aurelius 161-180, Rome
- een denarius, Julia Domna 173-217, Rome
- twee munten, brons, Gallienus 253-268, antoninianus
- vier bronzen fibulafragmenten, van 50 voor tot circa

- 400 na Christus
- twee brokken brons
- twee spinklosjes
- twee aardewerk speelschijven.

Naast dit alles kwamen nog 28 scherven aardewerk, variërend in leeftijd van Romeins tot Middeleeuws, uit beide wierden te voorschijn. Al deze scherven zijn door de heer Dijkhuis aan het Groninger Museum geschonken. De metalen voorwerpen zijn via het Groninger Museum beschreven.

De boven beschreven vondsten zijn inmiddels nog verder aangevuld. Enige weken (september 1996) geleden namelijk verrichtte het Edon graafwerkzaamheden ten behoeve van de aanleg van diverse electriciteitskabels in een smalle strook grond, net tussen de Groene en Rode wierde gelegen. De heer Dijkhuis, die als toevallige passant al snel in de gaten had dat er voor hem als amateur-archeoloog iets te vinden zou zijn, aarzelde geen moment en vergaarde een grote hoeveelheid aardewerk, dat door de graafwerkzaamheden inmiddels grotendeels tot scherven was vermaald. Ook deze aardewerkrestanten blijken uit de Romeinse tijd en de eerste eeuwen van de jaartelling te dateren.

De leden van de Archeologische werkgroep van onze vereniging bereiden mede naar aanleiding van deze belangrijke vondsten een klein project voor om de beide waardevolle wierden nader te onderzoeken, te beschrijven en in kaart te brengen. Een en ander gebeurt uiteraard mede onder supervisie van de provinciaal archeoloog, de heer H. Groenendijk. De heer W. Hekma-Wierda is namens het bestuur verzocht zijn medewerking aan dit project te verlenen.

De gedane vondsten maken het vrijwel zeker dat de beide wierden in ieder geval in de Romeinse tijd bewoond zijn geweest. Onzeker echter lijkt bewoning ten tijde van de Volksverhuizing. Gedurende de vroege en late middeleeuwen moet er echter weer van bewoning sprake zijn geweest.

■ Jacques Tersteeg

Laat-middeleeuwse adel in Winsum

In het vorige nummer van dit bulletin was een verslag opgenomen van mijn lezing over de Ommelander adel in de late middeleeuwen in het algemeen, en meer in het bijzonder over de edelen in de omgeving van Winsum. Het verslag dekte de inhoud van mijn lezing niet geheel, reden waarom de redactie mij vroeg een en ander zelf nog eens kort samen te vatten.

In de lezing werd aandacht besteed aan de organisatie van de rechtspraak in de Ommelanden en op de mogelijkheden die de juridische archiefbronnen bieden om meer over de Winsumer samenleving in die tijd te weten te komen. Het leek mij echter beter daar nu niet uitgebreid op terug te komen, maar dit artikel te beperken tot de adel te Winsum in de late middeleeuwen. We ontkomen er niet aan om eerst in het algemeen iets te zeggen over de geschiedenis van de adel in de Ommelanden, voordat we onze blik naar Winsum richten.

Over het karakter van de adel in de Ommelanden waren en zijn de meningen verdeeld. Een veel verbreide opvatting is dat er helemaal geen adel was. De personen die we in de middeleeuwse bronnen tegenkomen als 'hoofdelingen' zouden niets anders zijn dan rijke boeren, die hun positie enkel danken aan hun vermogen, waarmee zij een steenhuis konden bouwen en een klein legertje konden onderhouden. Sinds deze theorie voor het eerst uitgewerkt werd in 1933, is zij de meest gangbare geworden. Eigenlijk is het onbegrijpelijk dat zowel professionele als amateur-historici de theorie nog steeds koesteren, ondanks de stroom van publicaties die sedertdien de onhoudbaarheid ervan hebben aangetoond. De reden hiervoor ligt waarschijnlijk in de romantische visie op de middeleeuwse samenleving in de Friese gebieden waartoe ook de Ommelanden behoorden. In de late middeleeuwen ontbrak hier namelijk een landsheer: anders dan in bijna alle overige landen van West-Europa was hier geen koning, hertog of graaf die daadwerkelijke blijvende invloed had op bestuur en rechtspraak. Dit verschijnsel, dat onder de naam Friese Vrijheid bekend staat, werd en wordt vaak verward met persoonlijke vrijheid en gelijkheid: de Friese landen, zoals Hunsingo, Fivelingo, zouden in feite een soort boerenrepublieken zijn, waar iedere boer in principe gelijk was en waar dus geen ongelijkheid op grond van geboorte bestond. Geen adel dus, want als iets adel van andere aanzienlijke personen onderscheidt, is het wel het feit dat voor het behoren tot een adelstand een goede geboorte vereist is en niet alleen rijkdom of een belangrijke functie.

Er zijn echter sterke aanwijzingen dat de hoofdelingen wel degelijk een adellijk karakter hebben. De veelgestelde vraag 'Wat is een hoofdeling?' is niet zo makkelijk te beantwoorden, omdat de term in de loop der eeuwen van betekenis veranderde. In de 15e eeuw en het begin van de 16e eeuw (om mij daar maar toe te beperken) kunnen we een hoofdeling het beste typeren als een adellijk persoon, die op grond van zijn status en bezit een leidende positie in één

of meer dorpen bekleed. Er zijn dus ook adellijke niet-hoofdelingen, bijvoorbeeld dochters en jongere zonen van een hoofdeling die (nog) geen zelfstandige positie opgebouwd hebben. Andersom zijn er waarschijnlijk geen hoofdelingen in deze periode aan te wijzen die als niet-adellijk beschouwd werden.

Over veel bronnen uit de middeleeuwen beschikken we niet, maar uit wat we wel hebben, blijkt duidelijk het tegendeel. Hoe moeten we anders verklaren dat in de dertiende eeuw in verschillende kronieken vele malen Friezen en Ommelanders als 'nobiles' (edelen) worden aangeduid? Sterker nog: als we kijken naar de citaten waarin dit woord gebruikt wordt, dan wordt dat in de meeste gevallen gedaan in relatie tot verwantschap: 'X, zoon van de edele Y', 'Z, van adellijke afkomst'. Uitzonderlijk is het als de kroniekschrijvers spreken over 'nobiles' met betrekking tot rijkdom of, algemener, goederenbezit. Ook als we kijken naar de manier waarop de edelen zich gedragen, dan zijn er weinig verschillen met edellieden elders. De Friese (en dus Ommelander) edelen zijn zich sterk bewust van hun eer en goede naam en zijn graag bereid iedere aantasting daarvan met geweld te verdedigen. Als een (buitenlandse) vorst of graaf in de buurt is, laten zij zich aandacht en eerbewijzen graag welgevallen, zolang de hooggeplaatste vreemdeling hun positie niet bedreigt natuurlijk. Die tweeslachtige verhouding tussen adel en landsheer is algemeen in de Europese geschiedenis: adel en landsheer kunnen elkaar goed gebruiken om hun beider positie te verstevigen, maar als de ene partij te machtig dreigt te worden, komen zij al snel tegenover elkaar te staan.

In de 15^e en 16^e eeuw bieden de archieven meer houvast: de hoofdelingen kennen we in die periode voor een groot gedeelte bij naam en we kunnen wat meer over hun familierelaties achterhalen. We kunnen in die periode ook vaststellen of zij hun titel 'hoofdeling' alleen aan hun bezit ontleenden of dat hun geboorte van groter belang was. Als namelijk de hoofdelingen niets anders dan rijke boeren waren, dan zouden we verwachten dat zij ook gewoon met dochters van andere rijke boeren trouwen want die zouden dan in niets afwijken van de hoofdelingen. Bovendien zouden ook niet-hoofdelingen een steenhuis kunnen kopen en vervolgens de titel hoofdeling kunnen voeren. Het tegendeel blijkt echter: als een hoofdeling of zijn erfdochter een huwelijk sluit met een andere Ommelander, dan is dat in die periode bijna altijd met een kind van een andere hoofdeling. Verder is het tot het eind van de 16^e eeuw een hoge uitzondering dat iemand van buiten zich op grond van gekochte goederen hoofdeling gaat noemen. Het eerste

geval dat mij bekend is, is de aankoop van de Warffumborg in 1564 door dr. Johan Sickinghe, die zich sindsdien hoofdeling te Warffum noemde. Het gaat in dit geval niet om zomaar een rijk geworden stadsburger die het hogerop zocht, want de stad-Groninger familie werd al in de 15^e eeuw als adellijk beschouwd. De oudoom van dr. Johan, Evert Sickinghe, was halverwege de 15^e eeuw al hoofdeling te Winsum op (wat later heette) de Westelijke Ripperdaborg. Pas in het laatst van de 16^e eeuw zien we een aantal gevallen van lieden van niet-adellijke afkomst die borgen kopen en zich jonker en/of hoofdeling noemen.

Als we dan nog zien dat de weinige 'nobiles' die wij in de dertiende eeuw bij name kennen vermoedelijk voorouders zijn van vijftiende-eeuwse hoofdelingen, omdat zij dezelfde namen voeren en dikwijls nog in hetzelfde dorp of gebied een machtsbasis hadden (Ripperda, Ter Borgh, Snelgersma, Menolda), dan is er weinig reden meer om de theorie dat hoofdelingen hun positie uitsluitend aan hun bezit ontleenden aan te hangen. Wie dit toch wil volhouden, maakt het zichzelf erg lastig: hij zal een verklaring moeten vinden voor het uitzonderlijke feit dat de middeleeuwse Friese samenleving als enige in Europa geen ongelijkheid op grond van geboorte en dus geen adel kende.

Ik ben met zevenmijlslaarzen door een periode van vier eeuwen gestapt om in grote lijnen de continuïteit de Ommelander adel te schetsen. Er zijn wel meer argumenten te geven en de ontwikkeling is niet zo ongenueanceerd als ik hierboven aangaf. De Ommelander adel is bijvoorbeeld niet geheel gesloten, zoals de adel in die tijd nergens gesloten was. Nieuwe families konden langzaam in aanzien toemen en uiteindelijk stilzwijgend als adellijk beschouwd worden. Doorgaans zijn die nieuwe families wel verwant aan hoofdelingenfamilies door huwelijken met jongere zoons of dochters. Je kunt in die gevallen dus ook niet meer echt spreken van 'nieuwe' families. Adeldom kon, anders dan nu, ook in de vrouwelijke lijn vererven. Een voorbeeld hiervan vinden we ook in de omgeving van Winsum: de familie Sigers die zich in het begin van de 17^e eeuw op Batenborg te Maarhuizen vestigde, daarvoor woonde op Sassem onder Baflo en afkomstig was uit het oosten van de provincie. Leden van deze familie noemden zich pas vanaf het eind van de 16^e eeuw hoofdeling en/of jonker, maar al eerder waren zij verwant aan hoofdelingenfamilies.

In de Ommelanden is verder de nauwe relatie met de geslachten in de Stad opvallend. Hierboven noemde ik al de families De Mepsche en Sickinghe, die, voordat zij zich in Winsum vestigden of althans daar bezittingen verwierven, tot de leidende geslachten in de Stad behoorden. In 1533 was verder Allert Clant woonachtig te Tijum. Mogelijk bevond zich daar toen een steenhuis (wie van de lezers weet hier meer van?). In de 16^e eeuw vinden we in de Ommelanden meer aanzienlijke huizen die uiteindelijk niet uitgroeiden tot een borg omdat de adellijke bewoning niet voortgezet werd. Allert Clant is een mooi voorbeeld van de verwevenheid van verschillende families uit de Stad en de Ommelanden: zijn vader Harmen Clant was burgemeester van Groningen, terwijl zijn moeder Hidde Cater dochter was van de hoofdeling Claes Cater, die op zijn beurt zowel stedelijk als Ommelander voorgeslacht had.

Een ander geslacht dat zich in de 16^e eeuw in de nabijheid van Winsum vestigde, was de familie Tamminga. Al in de 14^e eeuw bezaten de Tamminga's veel land in deze omgeving, maar zij woonden in Hornhuizen. Door huwelijk met een erfdochter Asinga verkregen zij in de tweede helft van

de 15^e eeuw ook de borg te Warffum. Tussen 1534 en 1542 komt Abel Tamminga als hoofdeling te Winsum voor. In die tijd was de familie in processen verwickeld met neef Geert Lewe over het bezit van de borg te Hornhuizen.

Nadat deze juridische strijd in het voordeel van de familie was beslecht, betrok Abel Tamminga de voorvaderlijke borg te Hornhuizen weer. Hij woonde vermoedelijk niet op de (latere) Tammingaborg te Bellingeweer, want hij wordt expliciet hoofdeling te Winsum genoemd. Hij was gehuwd met een zuster van Focke Ripperda, die toen hoofdeling te Winsum was, en woonde daarom mogelijk op Ripperda-goederen. De eerste Tamminga te Bellingeweer was Allert Tamminga, die onder andere in 1563 als hoofdeling te Bellingeweer voorkomt. Van eerdere bewoners van de borg is niets bekend.

Maar de belangrijkste familie te Winsum was toch wel het geslacht Ripperda. De vroege geschiedenis van de (westelijke) Ripperdaborg is nog altijd in nevelen gehuld. Adellijke bewoners van Winsum kennen we vóór 1445 niet. In dat jaar woonde Evert Sickinghe er met zijn vrouw Amke Ukena. Zij bezaten verschillende steenhuizen en boerderijen onder Winsum, maar het is niet duidelijk waar deze allemaal gelegen waren. Na hun kinderloos overlijden kwamen een aantal onroerende goederen onder andere aan Amkes nicht Focke Ripperda toe. Hij werd de stamvader van de Winsumer Ripperda's, die op de westelijke Ripperdaborg resideerden. De verdere lotgevallen van deze borg, alsmede van de oostelijke Ripperdaborg, die in de 16^e eeuw in bezit van de familie kwam, wordt beschreven in het bekende boek *Ommelander borgen en steenhuizen*, zodat dat hier niet herhaald hoeft te worden.

Daarmee zijn in het kort de adellijke bewoners van de voormalige gemeente Winsum vóór 1600 de revue gepasseerd (de borgen De Brake en Blauwborg kenden pas na 1600 adellijke bewoners), waarmee in ieder geval duidelijk is geworden dat het onderzoek naar de middeleeuwse adel en steenhuizen nog lang niet klaar is en dat ook op dat gebied een mooie taak voor de *Historische Vereniging Winsum-Obergum* ligt!

■ Redmer Alma

Het zegel van het dominikanenklooster te Winsum: een nieuwe interpretatie.

Van het Dominkanenklooster van Winsum (1276 - ca. 1580) is naast één zegel van de prior eveneens slechts één exemplaar van het conventszegelbewaard gebleven.

Aangezien het conventszegel in de loop der eeuwen enigszins is beschadigd, leverden zowel de tekst van het randschrift als de afbeelding problemen op bij de beschrijving en de interpretatie.

In deze bijdrage worden randschrift en afbeelding van het Winsumer conventszegel aan een nieuw onderzoek onderworpen en wordt een nieuwe uitleg van de afbeelding voorgesteld.

Een originele oorkonde met zegel

Van de geschiedenis van de Dominikanen, Jacobijnen of Predikheren van Winsum, die zich hier in 1276 hebben gevestigd, is helaas weinig bekend. De belangrijkste feiten en bijzonderheden zijn het meest recent nog eens verzameld en beschreven door S.F. Wolfs (1984, p. 279-289) en F.J. Bakker (1988, p. 48-49,). Na een tweetal plunderingen tijdens de Beeldenstorm in 1566 en de opheffing van het convent in 1580 is er noch van de gebouwen, noch van het archief een spoor bewaard gebleven. Uit de jaren vóór 1500 rest ons eigenlijk slechts één originele oorkonde die door het Winsumer Dominikanenklooster zelf werd uitgegeven. Deze oorkonde wordt momenteel bewaard in het Rijksarchief in Groningen en bevindt zich daar in het archief van het voormalige Johanniterklooster van Wijnward (Kloosterarchieven, inv. no. 296).

De tekst van deze op perkament geschreven officiële brief deelt ons mee dat op 'maendages in der vasten na der dominiken reminiscere', dit is op 8 maart, van het jaar 1480 prior Wylm Wastel, broeder Nicolaus van Eeten, baculaerius' in de H. Schrift, subprior Henrick Backer en senior Albert Casse met toestemming van vicaris Albert Scultinges en de 'ghemene conventualen' van Winsum aan de commandeur van de Johanniters te Wijnward verkocht en overgedragen hebben een wierde land te Watwert, groot 'seven forlingen en ses roeden', en anderhalve juk en veertien roeden land, geheten 'in de Suryngen'. Mogelijkerwijs was de, in de oorkonde niet met naam genoemde commandeur van Wijnward een zekere Rudolfus Hoerneken (G. Noordhus, p. 31, 146 en 164).

Aan deze oorkonde nu, en dat maakt dit document nog unieker dan het al is, hangt het enig bewaarde zegel van het Dominikanenconvent van Winsum. De laatste regels van de oorkondetext luiden: 'In oerkunde ende vestenisse desser waerheit hebben wy broder Wylm pryor vorscr. unde ghemene convent van Wynsum vorscr. unse conventes segghel beneden an dessen breeff ghehangen'. Dit zegel, vervaardigd van rode was in een spitsovale vorm, vormt het onderwerp van deze bijdrage.

Bestaande beschrijvingen en interpretaties van het zegel

In zijn studie over de Middeleeuwse dominicanenkloosters in Nederland geeft Wolfs (p. 288-289) van de afbeelding op het zegel de volgende beschrijving: 'Het zegel van het convent toont in het bovenste gedeelte twee vrouwelijke figuren, van wie die aan de linkerzijde een wiel en een zwaard draagt, de gebruikelijke attributen van de heilige Catharina van Alexandrië. Omdat deze heilige in de middeleeuwen dikwijls werd afgebeeld samen met de heilige Barbara of de heilige Margaretha, zal de andere figuur een van dezen zijn. Door een toeg gescheiden bevinden zich aan de onderzijde enkele mannenfiguren. Misschien vertegenwoordigers van de door Catharina bestreden ketterij'.

Bakker (p. 49) sluit zich in zijn uitleg van de linker vrouwenfiguur aan bij Wolfs. Over de andere figuur zegt hij slechts dat deze 'geen herkenbare attributen' heeft. Voorts voegt Bakker in zijn beschrijving nog het volgende toe: 'Tussen de beide heiligen in zweeft een engel. In het onderste gedeelte van het zegel bevinden zich drie personen'. Wat het randschrift betreft; hier leest Wolfs het volgende: 's(igillum) conve(n)t(us) wincem. . . (verder onleesbaar)'. Vertaald betekenen deze woorden: zegel van het convent van Winsum. Bakker leest: 'Conve(n)t(us) Winceme(nsis) Praed'. De eerste letter, 's' voor 'sigillum' (= zegel), laat Bakker dus weg. Achter 'Winceme' heeft hij nog vier letters meer kunnen herkennen, namelijk 'Praed' voor 'predicatorum' (= Predikheren).

Aanvullingen en correcties

Hoewel het zegel een aantal beschadigingen heeft, met name aan de linker zijde in het randschrift, waar de letters enigszins verwrongen zijn, en aan de bovenzijde, waar een hoekje was is weggefallen, meen ik de gegeven beschrijvingen van Wolfs en Bakker toch op een aantal kleine, maar mins inziens voor de interpretatie zeker niet onbelangrijke details aan te kunnen vullen of corrigeren.

Toen ik het zegel onlangs onder ogen had, vielen mij met betrekking tot de afbeelding de volgende zaken op:

1. De beide vrouwenfiguren dragen beiden een kroon, waarvan die van de dame aan de rechterzijde iets meer versierd is. Deze versiering bestaat uit een aantal kleine streepjes in de vorm van waaiertjes op het hoogste punt van de kroontjes in het midden en op de beide zijanten,
2. De vrouwenfiguur aan de rechterzijde draagt in haar linkerhand een bloemstengel met een bloem, mijns inziens een lelie (vergelijk de twee kleine zijlobben en een grotere daartussen),
3. De tussen beide vrouwenfiguren zwevende 'engel' (volgens Bakker) is mijns inziens een kind, dat van de verder niet zichtbare rechter hand van de rechter dame als het ware omhoog lijkt te bewegen. De beide 'vleugeltjes' zijn mijns inziens gewoon armen, waarvan er een omhoog wijst en de ander in de richting van de schouder van de dame gaat. Dit kind draagt een aureool,
4. Het wiel dat de linker dame met haar linker hand lijkt vast te hebben is voorzien van vier sikkelvormige uitsteeksel, een soort messen dus,
5. Op de achtergrond van de voorstelling aan de bovenzijde zijn vier zespuntige sterren zichtbaar, namelijk een boven het hoofd en de aureool van het kind, een rechts onder naast de rechter dame, en twee wat grotere tussen beide dames onder het wiel,
6. Het aantal figuren onder de toog op het onderste deel van de voorstelling bedraagt mijns inziens niet drie maar vijf, omdat tegen de randschriften aan beide zijden nog duidelijk twee hoofdjes te onderscheiden zijn. Deze figuren lijken zich op te houden in een, sterk gestileerde, vlammenzee.

Interpretaties

Over de interpretatie van de linker vrouwenfiguur kan op grond van haar attributen, nl. het van sikkelvormige messen voorziene wiel en het zwaard, geen misverstand bestaan. Bakker en Wolfs kiezen hier ook unaniem voor de heilige Catharina van Alexandrië.

Problematischer echter is de identificatie van de dame aan de rechterzijde. Als mijn waarnemingen juist zijn, dan bezit deze figuur als attributen een kroon (wat rijker versierd dan die van Catharina), een kind (met aureool) en een lelie. Zo op het eerste gezicht moet het hier dan dus wel gaan om niemand minder dan MARIA.

Voordat we echter mogen besluiten dat de afbeelding op het zegel de combinatie Catharina-Maria bevat, dienen we eerst nog in te gaan op de veronderstelling van Wolfs dat de rechter vrouwenfiguur mogelijkwerwijs ook kan staan voor Barbara of Margaretha.

De middeleeuwse iconografie kent inderdaad, zoals Wolfs meedeelt, een aantal standaardvoorstellingen van Cathari-

na met een of meer andere vrouwelijke heiligen. Gaat het om een voorstelling van Catharina met één vrouw, dan zijn de combinaties Catharina-Barbara of Catharina-Margaretha zeer frequent (Timmers, p. 274 e.v. en Braun, kol. 413-418). Is Catharina in gezelschap van Barabara, dan draagt de laatste vrijwel altijd de voor haar karakteristieke attributen van een kroon en torentje, meestal met drie venstertjes. Soms is het torentje groter afgebeeld en staat het naast de heilige op de grond. In de 15e eeuw wordt het torentje wel eens vervangen door of gecombineerd met een kelk en hostie. Een enkele maal draagt Barbara ook wel een palm, een boek, een zwaard of, vrijwel nooit, een brandende fakkel (Timmers, p. 237 e.v. en Braun, kol. 113-118). In de late 15e eeuw tot omstreeks het midden van de 16e eeuw zijn voorstellingen van Catharina en Barbara bekend, waarop beiden onder hun voeten een mansfiguur bezitten. Bij Catharina is dit keizer Maxentius, die haar liet martelen en onthoofden. Bij Barbara is dit haar vader Dioscurus, die haar in haar toren liet opsluiten en zijn dochter uiteindelijk door onthoofding om het leven bracht. De vijf figuren aan de onderzijde van het zegel hebben, zij het indirect, zoals ik hierna zal trachten aan te tonen, iets met deze voorstelling te maken. De middeleeuwer zag in deze standaardcombinatie in Catharina de representante van het contemplatieve leven en in Barbara die van het actieve leven.

Is Catharina in de middeleeuwse beeldende kunst in gezelschap van alleen Margaretha, dan is de laatste voorzien van een kroon en een draak (soms op haar hand, soms aan haar voeten en dan gebonden aan een ketting) en, vrijwel altijd ook van een kruis(staf), waarmee zij soms het monster in de bek stoot. Soms draagt ook Margaretha wel een palm of boek, zelden een fakkel of kam (waarmee zij tijdens haar marteling werd ontvleesd) (Timmers, p. 281 e.v. en Braun, kol. 489-493).

Zelfs indien mijn waarnemingen niet geheel juist zijn, moet men de veronderstelling van Wolfs, dat Catharina op het zegel met een van beide maagden gecombineerd zou zijn, als zeer onwaarschijnlijk terzijde leggen. Immers, geen van de voor hen meest voor de hand liggende attributen zijn zelfs met de grootst mogelijke fantasie of 'goede wil' in de was te ontwaren.

In het vervolg van deze bijdrage zal ik dan ook mijn veronderstelling dat op het zegel Catharina gecombineerd is met Maria en het Christuskind nader proberen uit te werken. Ik concentreer mij hierbij op het nader onderzoek van de middeleeuwse Catharina-legende.

Catharina-legende

De legende van de heilige Catharina van Alexandrië is naar alle waarschijnlijkheid van oosterse, wellicht Griekse origine. Reeds in de 8e eeuw is de legende, die in zijn oudste vorm alleen het relaas van Catharina's gevangenschap, marteling en onthoofding bevatte, de zogenaamde *Passio*, in Europa bekend geworden. Tijdens de hoge middeleeuwen ontstond vervolgens een verhaal over Catharina's jeugd en bekering, de zgn. *Conversio*, die vóór de oorspronkelijke *Passio*-legende werd geplaatst. Aan het geheel werden tenslotte in diezelfde periode nog twee wonderverhalen toegevoegd.

De middeleeuwse Catharinalegende is in deze driedelige vorm in vele handschriften in het Latijn en in de volkstalen overgeleverd. Ondanks het feit dat de legende zeer verbreid is, verschillen de vele redacties onderling niet wezenlijk van elkaar. Ook in het middeleeuws Nederlands, het zogenaamde Middelnederlands, bezitten we verschillende handschriften met de Catharinalegende (Deschamps, nr. 72). Vanaf de

13e eeuw ontwikkelden zich, met name in Duitsland, nà en naast deze legende bovendien allerlei wonderverhalen of *miracula* over Catharina, die met name ook in Middelne-der- en Middelhoogduitse handschriften als een ‘Wunderanhang’ achter de legende werden geplaatst.

Om het zegel van de Winsumer Dominikanen en de middeleeuwse achtergrond ervan beter te kunnen begrijpen geef ik hier eerst een samenvatting van het eerste deel, de jeugd en bekering, van de drielidige Catharinalegende. Hierin heb ik de passages of elementen, die betrekking kunnen hebben op de voorstelling van het zegel, vet gedrukt.

In het land van Alexandrië leefde eens een machtige en rijke heidense koning, Costus genaamd, die geen erfgenaam had. Op zekere dag vraagt Costus aan zijn filosofen en meesters raad hoe hij een opvolger zou kunnen krijgen. Een oude rid-der raadt hem aan via een brief al het volk van zijn land te bevelen naar de hoofdsteden te komen om daar offers voor de afgoden te brengen. Ondanks het feit dat velen uit medelij-den met Costus grote offers brengen gebeurt er niets, omdat God-de-Schepper het niet toestond dat de koningin vrucht-baar werd. Dan stelt iemand voor de befaamde Griekse astronoom Alphorius (ook wel Alphonsius genoemd) te raadplegen. Via een brief nodigt de koning de geleerde uit. Op zekere nacht, wanneer Alphorius de **loop van de sterren** bestudeert om de ‘complexiën’ van de koning en koningin te leren kennen, ontdekt hij dat het niet aan de koning of koningin ligt dat zij geen erfgenaam hebben, maar dat ‘die voorsienicheit ende die wil eens groots heren des oversten godes’ de oorzaak is. Alphorius raadt de koning aan deze opperste God te aanbidden en offers te brengen. Hiertoe dient hij een beeld van puur goud te laten maken en dit de naam te geven ‘Een god aller goden’. Nadat een goudsmid het beeld op zijn wijze heeft vormgegeven, verandert dit vanzelf in het beeld van de gekruisigde. Een poging van de smid dit te herstellen mislukt. De astronoom weet dat deze god boven alle goden wil dat het beeld zo is. Als de koning het beeld vervolgens in de tempel laat brengen vallen alle afgodsbeel-den te pletter. Costus brengt vervolgens vele offers aan het beeld van de gekruisigde en aanbidt het innig. Weldra wordt bekend dat er een dochter geboren is. Alphorius maakt de blijde boodschap bekend met de volgende woorden: ‘O heer coninc, verblijft u in der ewicheit, want u is geboren een doch-ter, die alle **die loop der sterren** toelachen en toe nijgen, want haere gelijc was nye in den lande van wijsheiden en van kon-sten’. Op advies van de astronoom noemt men de dochter Catharina, wat betekent: ‘een val alder duvelen’.

Op tienjarige leeftijd is Catharina volleerd in alle zeven kun-sten. Op zijn sterfbed schenkt haar vader haar zijn konink-rijk en het gouden beeld en draagt haar op geen afgoden meer te aanbidden. Tevens beveelt hij zijn dochter geen man te nemen, tenzij hij wijzer, rijker en edeler is dan zij. Na de dood van haar vader regeert Catharina zeer wijs over het koninkrijk.

Op zekere dag, als Catharina met een gevolg op reis is, ver-dwaalt het gezelschap in een woud. Daar zien zij een klein kluizenaarshuisje waarop eenzelfde beeld aanwezig is als zij thuis bezitten. Als Catharina met de kluizenaar spreekt en hem de opdracht van haar vader ten aanzien van een toe-komstige echtgenoot vertelt, antwoordt de man: “Ic kenne een veel rijker ende een edelre coninc ende keyser. Waert sake dat ghi sinen wille doen wout ende sinen raet consentieren, by aventueren hi soude u sinen enighen soon gheven”. Als Cat-harina hierop lachend vraagt wat voor koning of keizer dat wel moet wezen, vraagt de oude man haar of zij nooit gehoord heeft van de ‘coninc der coninge’ en de ‘heer der heren’, over wiens schoonheid zon en maan zich verwonde-

ren en van wie alle **sterren** hun licht ontvangen? Catharina vraagt de man wat zij moet doen om deze koning te kunnen ontmoeten. De hermiet antwoordt dat de moeder van deze koning een reine maagd is, die het niet zal toestaan dat zij haar zoon zou zien. “Wat moet ik dan voor aardigs doen om zijn moeder over te halen?”, vraagt Catharina. Daarop geeft de kluizenaar haar een afbeelding van de moeder van de zoon. Hij draagt Catharina op rond middernacht in haar slaapkamer neer te knielen en de moeder te vragen dat zij haar waardig maakt haar zoon te zien. Als Catharina ‘s avonds haar intrek heeft genomen in een herberg, doet zij wat de kluizenaar haar heeft opgedragen. Er gebeurt echter niets. Verdrietig en moe valt zij in slaap. Dan ziet zij een mooie jonkvrouw verschijnen met een zeer beminne-swaardige zoon, die echter vreselijk huilt, zodat Catharina zijn gezicht niet kan zien. Dan zegt de moeder tegen de zoon: “O mijn lieve zoon, kijk je niet naar die wijze jonkvrouw die jou zo graag wil zien?”. Hij antwoordt: “O moeder, je weet toch alles en je weet toch ook dat de geringste dienstmaagd van mijn hof mooier en wijzer is dan zij?”. Daarop verdwijnt het visioen. De volgende dag begeeft Catharina zich weer naar de kluizenaar, die haar opdraagt wederom tot de beeltenis van de moeder te bidden.

Die avond valt zij weer in slaap. Dan ziet zij zichzelf aan een hof, waar een maagd loopt met haar zoon op de arm. Catharina verwondert zich over de grote schoonheid en helderheid van moeder en kind. Dan spreekt de moeder: “Sich, lieve kynt, hoe onderdanich is di Katherina”. De zoon antwoordt: “Ya, lieve moeder, si en behagede my nye so wel”. De moeder: “O, mijn lieve kynt, ic bidde di, dattu Katherinam annemes tot een ewige bruijt”. De zoon: “Myn lieve moeder, ic wil gheern doen dat ghi my bidt”. Ende ter stont so truwede hi se daer mit enen rinc der geloven ende hi sprac tot haer: ““Sich, Katherina, en bin ic dy nyet rijck genoegh? Siet aen mijn kroen ende mijn sijde”. Hij toont haar zijn wonden en vertelt haar over zijn lijden. Als Catharina na dit visioen ontwaakt, ziet zij een gouden ring aan haar rechter hand. Vanaf die dag leeft zij als de ootmoedige bruid van Jezus Christus.

Catharina en Maria

Deze laatste passage uit het eerste, *conversio*-deel van de Catharinalegende is in de literatuur bekend als het ‘Mystieke huwelijk van Catharina met Christus’. Door deze geestelijc verbintenis werd Catharina als het ware de schoondoch-ter van Maria en lid van de Heilige Familie, of, zoals een middeleeuwse Duitse tekst zegt: “da sy got, der ewige vader, setz neben mariam, dy ewigen künigin, ir aller liebster swiger”. Door deze gelijkstelling van Catharina met Maria is het ook te verklaren dat beiden samen vaak optreden als patronessen van kerken. Vooral in Westfalen, en zeker ook in de stad en het bisdom Münster, waartoe ook Winsum in de middeleeuwen behoorde, zijn Catharina en Maria als kerkpatronen zeer geliefd geweest (Assion, p. 262-264 en Stüwer, p. 73.). Zo waren kerken, altaren, vicariën en ridderbroederschappen in Dortmund, Wattenscheid, Münster, Heiden, Ascheberg, Bikkum, Lemgo, Gembeck, Osnabrück etc. aan beiden toegewijd.

Ook in de beeldende kunst stelt men Catharina en Maria graag samen voor. Catharina wordt in deze voorstellingen altijd op de bevoorrechte positie, *rechts* van Maria geplaatst.

Behalve dat Catharina en Maria in de middeleeuwse voor-stelling van zaken ‘familie’ van elkaar waren, bezitten beide vrouwen nog een andere belangrijke overeenkomst, die zijn oorsprong vindt in het tweede en laatste mirakelverhaal

van de Catharinalegende. Dit mirakel verhaalt namelijk over de zogenaamde *translatio* van Catharina, nadat zij is onthoofd. Een Middelnederduitse tekst verhaalt deze gebeurtenis als volgt:

*Ok was dat ander teken grod,
Ook was het tweede wonder groot,
dat de hilgen enghel quemen dort,
namelijk dat de heilige engelen daar kwamen,
dar de lude stunden to samen.
waar de mensen bij elkaar stonden.
Dar nemen se den heiligen lichamen
Daar namen zij het heilige lichaam
und vorden one up den barch Synay,
en voerden het mee tot op de berg Sinaï,
dat was dar veir und nicht na by
die daar ver vandaan lag en niet dichtbij was,
over twintich dageweide
namelijk meer dan twintig dagvaarten
van der stede, dar se verscheyde.
van de plek waar zij stierf.
Dar wart Katerina begraven,
Daar werd Catharina begraven.*

De translatie door de engelen van het lichaam van Catharina van Alexandrië naar de top van de berg Sinaï hangt uiteraard nauw samen met het Maria-dogma, volgens het welke Maria als enige sterveling met ziel en lichaam in de hemel werd opgenomen. Het verhaal van de translatie zet Catharina zeer hoog in de hiërarchie van heiligen, omdat zij vergeleken bij Maria als het ware 'half' ten hemel werd opgenomen.

Aan het eind van de 16^e eeuw schrijft de Spaanse jezuïet, Johannes Osorius, hierover: 'De heilige Catharina heeft na de Goddelijke Moeder van alle heilige jonkvrouwen in de Hemel de tweede plaats; omdat zij door haar huwelijk met Christus de Vrouw van haar Zoon en haar Dochter werd; Maria zelf werd haar Schoonmoeder; daarom werd zij net als Maria door de engelen met lichaam en ziel opgenomen; weliswaar nog niet tot in de hemel, maar tot op de berg Sinaï'.

In vele handschriften wordt aan het verhaal van de translatie nog toegevoegd dat zich op de berg Sinaï een rots bevindt waarin de omtrekken van Catharina's lichaam zichtbaar zijn.

Nieuwe interpretatie van de afbeelding op het zegel

De boven beschreven bijzonderheden uit het eerste deel van de Catharinalegende en de grote voorliefde die er met name in Westfalen en het bisdom Münster bestond voor de hierop gebaseerde combinatie Catharina-Maria maken het zeer waarschijnlijk dat in het bovenste deel van de voorstelling op het Winsumer conventszegel verwezen wordt naar het mystieke huwelijk van Catharina. De aanwezigheid van de vier zes-puntige sterren rondom beide vrouwen wordt zowel verklaard door het verhaal van Catharina's in de sterren aangekondigde geboorte als door het feit dat beide vrouwen, Catharina rechts en Maria links, in hemelse sferen naast elkaar zijn gezeten.

Over de herkomst van het met sikkelvormige messen bezette wiel en het zwaard van Catharina behoeft ik hier niet al te uitvoerig te zijn. De attributen spelen uiteraard een grote rol in het tweede deel van de Catharinalegende. Dit *Passio*-deel verhaalt tegen het eind onder andere hoe keizer Maxentius op advies van een duivels heerschap, burggraaf Cursates, een folterwerktuig laat vervaardigen van een aantal raderen, die bezet zijn met (meestal vier) ijzeren krammen of messen. Als men op het punt staat Catharina met dit

apparaat te gaan folteren verschijnt er een engel die met een bliksem en donderslag het gruwelijke foltertuig versplintert. Tenslotte besluit de keizer de maagd met het zwaard te laten onthoofden.

Tenslotte dient nog de voorstelling aan de onderzijde van het zegel verklaard te worden. Mijns inziens verwijzen de vijf hier afgebeelde mannenfiguurtjes in een vuurzee eveneens naar een passage uit het *Passio*-gedeelte. In deze passage namelijk daagt keizer Maxentius de geleerde en wijze Catharina uit een twistgesprek (*disputatio*) aan te gaan met vijftig van zijn knapste filosofen. Tot woede van de keizer weet Catherina deze geleerden echter snel voor het christendom te winnen. Maxentius laat daarop een groot vuur aanleggen, waarin de vijftig worden verbrand. De legende verhaalt dat de lichamen van de geleerden niet door het vuur werden aangetast en dat het leek of zij in de as vredig lagen te slapen (zie onder andere Keller, p. 310).

Alle ingrediënten van de voorstelling op het conventszegel van de Winsumer Dominikanen laten zich dus zonder al te veel moeite inpassen in de middeleeuwse verhalende en iconografische cultuur rond Catharina van Alexandrië. Bovendien past de keuze voor Catharina (en Maria) binnen de toenmalige spiritualiteit van de Dominikanen en de speciale verering van de heilige in de Noordduitse bisdommen.

Catharina als patrones?

Mogen wij concluderen dat het klooster van de Dominikanen te Winsum de heilige Catharina van Alexandrië, mogelijk in gezelschap van Maria, als patrones had gekozen? In ieder geval moet Catharina bij de Winsumer dominikanen in hoog aanzien hebben gestaan. Hun speciale belangstelling voor deze heilige is zeker voor predikheren, bij wie de studie hoog in het vaandel stond, niet verwonderlijk. In de late middeleeuwen zien wij Catharina vanwege haar wijsheid en geleerdheid onder andere optreden als patrones van de filosofen, advocaten en studenten. Door haar strijdbaarheid, met name ook ten aanzien van ketterse opvattingen, treedt zij ook vaak op als patrones van ridderbroederschappen. Deze strijdlust voor het ware geloof moet de Dominikanen, die zo'n belangrijke rol speelden bij de Inquisitie, ook erg hebben aangesproken.

Onder het 'gewone volk' was Catharina in de late middeleeuwen als patrones geliefd bij onder andere wagenmakers, scharenslijpers en wapensmeden. Dit patronaat werd uiteraard ingegeven door het onafscheidelijke rad van de heilige. De feestdag van Catharina, 25 november, werd in Westfalen op vele plaatsen gevierd met jaarmarkten, processies en ommezingen. Berucht waren in later tijd de zogenaamde 'Pferde-Umritten', die onder andere in verschillende plaatsen in het bisdom Münster zelfs tot in de 19^e eeuw werden gehouden. Men trok dan, gezeten te paard, door het dorp of rond de kerk. Catharina trad bij deze gelegenheden op als de beschermster van het vee tegen ziekten en onvruchtbaarheid. De boeren offerden tijdens de paardenommezing kleine wassen beeldjes van het vee of vlas om de bescherming van de heilige te vragen. In de 18^e eeuw werd zelfs kleinvee mee in de kerk genomen. Een tweekerk synoden te Münster (1776 en 1821) tracht tegen dit misbruik op te treden (Stüwer, p. 94-99).

Of Winsum in de middeleeuwen het feest van Catharina ook zo uitbundig heeft gevierd, misschien wel als een soort Catharina-beestenmarkt? Wie zal het zeggen. Catharina moet in ieder geval bij de Winsumers via de speciale devotie van de predikheren een rol in hun geestelijk leven hebben gespeeld.

Het randschrift

Zoals ik aan het begin van deze bijdrage al aangaf, levert de 'ontlettering' van het randschrift van het conventsiegel, met name aan de linkerszijde, nogal wat problemen op, omdat de letters daar nogal verwrongen zijn.

Naast de gegeven transcripties van Wolfs en Bakker zijn mij nog twee andere bekend, namelijk een op een tekening van het zegel in het tweede deel van het *Oorkondenboek van Groningen en Drenthe* (Plaat XI, nr. 2 tussen p. 424-425) en een in de *Inventaris van archieven van kloosters in de provincie Groningen* (zegel nr. 186, p. 470).

Ik geef hieronder de vier transcripties:

Wolfs: s(igillum) conve(n)t(us) wincem ...

Bakker: conve(n)t(us) winceme(nsis)praed ...

Inventaris: s(igillum) conve(n)t(us) winceme.

red(icatorum) or ... de . e(n)s

Oorkondeb.: s. conve t9. winceme .pred. arhusdef ... s

Zelf lees ik, zonder de hierboven tussen haakjes gegeven aanvullende oplossingen van abbreviaturen, aan de linker zijde: '[?] . convet9. winceme[.]'.

Naar het algemene gebruik en op grond van de tweedenaamsvormen van de volgende woorden moet men wel aannemen dat er voor de eerste benedenpunt een 's' (= sigillum) stond. Bakker laat mijns inziens ten onrechte dit woord weg. Het randschrift aan de rechter zijde luidde dan in zijn geheel: s(igillum). eonve(n)t(us). winceme(nsis). = het zegel van het convent van Winsum.

Aan de linker zijde lees ik, wederom zonder aanvullingen of oplossingen: '[. . r]ed. arhiisde.es'. Voor de 'ii' zou men ook enige andere tweepoot kunnen lezen, bijvoorbeeld n of u.

Aangezien alle afzonderlijke woorden aan de rechter zijde door middel van een benedenpunt van elkaar gescheiden zijn, mag men dit ook voor de linker zijde aannemen. Er zouden daar dan tenminste twee woorden moeten hebben gestaan, het eerste bestaande uit vier of vijf letters, het tweede uit tien of elf letters.

Wederom naar het algemeen gebruik kan men het eerste woord waarschijnlijk lezen als 'praed' (= praedicatorum) of, indien er toch nog van een eerste benedenpunt sprake is geweest direct aan het begin, als 'o. pred.' (= ordinis predicatorum).

Zoals uit de boven gegeven transcripties al blijkt, levert het laatste woord de grootste problemen. Wat moet men met deze eigenaardige lettercombinatie beginnen? Met de woorden, zoals wij die tot nu toe hebben kunnen lezen, was het randschrift van het zegel toch eigenlijk al compleet geweest? Men vergelijk bijvoorbeeld het randschrift van het Groninger conventsiegel: 'Sigillum conventus fratres maiores ordinis predicatorum in groninge' (= zegel van het convent van meerderbroeders van de orde der predikheren in Groningen).

Voor de uitleg van het laatste, lange woord zoekt men in eerste instantie toch naar enigerlei geografische aanduiding, die betrekking kan hebben op het voorgaande. Zo weten wij dat het convent van Winsum tussen 1303 en 1515 behoorde tot de ordeprovincie 'Saxonia'. Binnen deze provincie, die opgedeeld was in zgn. 'nationes', maakte Winsum samen met de kloosters te Groningen, Leeuwarden en Norden deel uit van de 'natio Frisiae' (Wolfs 1973, p. 1 en Loë/Reichert). De met zekerheid in het laatste woord te lezen letters lijken echter geen verband te houden met deze situ-

atie. Ik zie in ieder geval niet hoe er toevoegingen als 'provinciae Saxoniae' of 'nationis Frisiae' mee te maken zouden kunnen zijn.

Wat kan er dan gestaan hebben? Een of andere eigenaam, een lokale geografische bijzonderheid? Welke puzzelaar helpt ons aan een oplossing?

■ Jacques Tersteeg.

Literatuur

ASSION, Peter, *Die Mirakel der Hl. Katharina von Alexandrien. Untersuchungen und Texte zur Entstehung und Nachwirkung mitterlalterlicher Wunderliteratur*. [Heidelberg] 1969.

BAKKER, S.F., *Bedelorden en begijnen in de stad Groningen tot 1594*. Assen/Maastricht 1988.

BRAUN, J., *Tracht und Attribute der Heiligen in der Deutschen Kunst*. Stuttgart 1943.

COLLINSON, William Edward, *Die Katharinenlegende der Hs. II, 143 der KGL. Bibliothek zu Brüssel*. Heidelberg 1915.

DESCHAMPS, J., *Middelnederlandse handschriften uit Europese en Amerikaanse bibliotheken*. Catalogus Tentoonstelling Brussel 1970. Brussel 1970 [*Handelingen Koninklijke Zuidnederlandse Maatschappij voor Taal- en Letterkunde en Geschiedenis* 24 (1970), eeuwfeestuitgave.

HIDMA, S./ TROMP, C., *Inventaris van de Archieven van kloosters in de provincie Groningen*. 1989.

KÜNSTLE, K., *Ikönographie der Heiligen*. Freiburg 1926.

LOË, P. VON/ REICHERT, B.M., 'Statistisches über die Ordensprovinz Saxonien'. In: *Quellen und Forschungen zur Geschichte des Dominikanerordens in Deutschland*. Heft 4. Leipzig 1910.

NOORDHUIS, G.F., *De Johanniters in Stad en Lande. Geschiedenis van de Johanniters in de provincie Groningen (13de - 17de eeuw)*. Warffum 1990.

STÜWER, Wilhelm, 'Katharinenkult und Katharinenbrauchtum in Westfalen'. In: *Westfalen. Hefte für Geschichte und Volkskunde*. Jrg. 20 (1935), p. 62 e.v.

TIMMERS, J.J.M., *Christelijke Symboliek en Iconografie*. Haarlem 1978 (3e druk).

WOLFS, S.P., *Studies over Noordnederlandse dominicanen in de middeleeuwen*. Assen 1973.

WOLFS, S.P., *Middeleeuwse dominicanenkloosters in Nederland*. Assen 1984.

De cholera-epidemie van 1866

In het jaar 1866 woedde in Groningen, zowel in de stad als in het gewest, een cholera-epidemie waarbij veel slachtoffers zijn gevallen. Deze besmettelijke ziekte brak in april van dat jaar uit in Rotterdam en verspreidde zich al snel over Nederland.

Ondanks hygiëne-maatregelen brak eind juni de cholera uit in de stad Groningen.

Kort daarop gebeurde dat ook in diverse plaatsen in de provincie.

Vooraf in Winsum vielen er in de maanden juli en augustus 1866 veel slachtoffers als gevolg van deze cholera-epidemie. In een paar maanden tijd werden in de stad Groningen 1753 personen aangetast door deze ziekte en stierven er 1051. In die maanden bezweken in Winsum 53 inwoners aan deze ziekte. Van het totale inwonertal van 1990 was dat ongeveer 3%. Velen werden in gezinnen, waar de cholera had toegeslagen, ingeschakeld als oppasser/waker/waakster.

Ook mensen van buiten boden zich schriftelijk aan bij de burgemeester van Winsum.

De bestrijding van deze ziekte werd centraal geregeld vanuit de stad Groningen, waar een cholera-commissie was gevestigd. Na het uitbreken van de ziekte volgde een streng toezicht op publieke zindelijkheid. Woningen werden gereinigd en gewit. Slaapplaatsen van vers stro voorzien en de gemeente zorgde voor beroking, zuivering en desinfectie. In het stadhuis van Groningen was een cholera-bureau gevestigd dat ruim drie maanden lang, de gehele dag en van 28 juni tot 11 augustus ook 's nachts was geopend. Pas op 24 oktober was de cholera uitgewoed en kon het bureau worden gesloten.

Toen de epidemie in de stad aan het afnemen was, werden wakers en waaksters naar diverse plaatsen in de provincie gestuurd, met name naar Winsum. De patiënten kregen zo goed en zo kwaad als dat ging hulp in de vorm van oppas en verpleging. Dat baantje was overigens niet zonder gevaar, want van de mannen werden er zes aangetast die, allen stierven en van de vrouwen vijftien, van wie er tien overleden.

De gevreesde ziekte heerste in Winsum vooral in de maanden juli en augustus 1866. Vanuit Groningen werden verschillende keren ziekenverplegers en -verpleegsters naar Winsum gestuurd. Toen op 21 juli een zekere Jans en Johanna Kleemans vanuit Groningen naar Winsum kwamen, waren hen al vier verpleegkrachten voor gegaan. De verpleegkrachten kregen ieder 50 cent reisgeld mee en die bedragen moest de gemeente Winsum aan de cholera-commissie terugbetalen, zo blijkt uit de declaratie van de commissie. Enkele dagen later kwamen nog vier vrouwelijke ziekenverplegers naar Winsum, te weten de dames Reiber, J. Laagland, Dijkstra en G. Schaap. Burgemeester J.G. van der Heyden van Zuidhorn schreef aan zijn collega in Winsum op 31 juli 1866, dat hij erg begaan was met de treurige toestand in Winsum. Hij vroeg opgave van de slachtoffers en zegde financiële steun toe. Het overlijden van wethouder Cleveringa van Ezinge had hem erg getroffen.

Op 8 augustus 1866 stelde de gemeenteraad van Winsum een verordening vast met allerlei voorschriften om uitbreiding van de cholera zo goed mogelijk tegen te gaan. Voorgeschreven werd dat geneeskundigen cholera-gevallen

onmiddellijk moesten melden. Niemand mocht de woning van een cholera-patiënt betreden, met uitzondering van geneeskundigen, betrokken beambten, geestelijken en ziekenoppassers. De woning moest eerst ontsmet en gezuiverd zijn. Op de deur van de woning van een cholera-patiënt moest een houten bord worden aangebracht, waarop met zwarte letters 'Cholera' geschreven stond. Op overtredingen stond een geldboete van f 25,- en/of een gevangenisstraf van 1 tot 3 dagen. Verder werd uitvoerige voorlichting gegeven over hygiëne en ontsmettingswijzen.

Dat de ziekte in Winsum snel om zich heen greep, blijkt uit onderstaande brief die Debora Kroon, echtgenote van Jarg Jan Pettinga op 24 juli 1866 schreef aan haar dochter Hiscolina te Zuurdijk. Deze brief van mevrouw Pettinga-Kroon is als het ware een indringend ooggetuigeverslag.

"Lieve Line!

Gij zult wel eens willen weten hoe of het met de ziekte in onze gemeente is. Er komen alle dagen nieuwe lijdens bij. Huisgezinnen die geheel uitsterven, zoo als Johannes Knap, zijn vrouw en twee kinderen, en een zoontje die heeft de ziekte ook al onder de leden. Zij hadden in het geheel maar drie kinderen. Zaterdag wierde ons schaapvent ongesteld, met braken en pijn in de buik. Wij lieten de docter halen, maar aanstonds gebood hij dat hij vertrekken moest; later hoorden wij dat het galligheid was. Hij hoorde onder Baflo. Hij had gezegd, zoodra hij zijn drank op had, dat hij weder bij ons kwam. K. Wetsema en zijnde vrouw zijn beide te Onderdendam overleden. Hunne dochter Trientje wilde haar een bezoek geven; die woonde te Zuidwolde, kwam Zaturdags te huis en wilde Zondags overblijven, moest alzoo getuige van de dood van hare beide ouders wezen. In hare ellende is zij bij haar oom gekomen in Obergum, want in hare dienst konde zij niet terugkomen. Doch zij is ook al in het gestigt¹, en aan de gevolgen overleden. Zij sterven maar zoo; al worden ze ook wat beter, er koomen zwaare koortsen bij en zij zijn dadelijk weg. Waar is het einde nog? Het woedt meest in het Oostereind. Mogten wij er voor bewaard blijven dat de goede God ons en U allen behoeft voor al die ellenden. Er zijn digt aan de 60 aangetast, waarvan slechts drie hersteld zijn. Het getal dooden kan men niet regt bepalen.

Grietje 2 in Onderdendam is ook niet goed. Zij is bedlegerig, maar niet van de ziekte. Zij heeft haar vierde drank reeds heeft Jakob gezegt. Anders was haar huishouding wel. Jan³ en zijn vrouw zijn ook goed gezond. Wij hebben er gisteren nog een brief van gehad. In 't Zandt is nog geen cholera geval geweest. In de hoop dat wij spoedig elkander in gezondheid mogen ontmoeten en dat de ziekte geweken was, wat zou dat een ontruiming wezen. Het is tegenwoordig zo akelig; des daags gaat het zoo wat maar als de avond komt dan is dié dood en dié zoo slegt als het maar kan. Vader reist niet veel. Wat uitstel lijden kan wordt uitgesteld. Wij willen hem ook niet graag missen. Wij zijn gisteren begonnen te koolmennen. Pettinga is de geheele dag in het land. Hij wil liever dan maar in het land wezen, als tusschen beide mannen. Vader kan het niet laten; als hij maar gezond blijft, omdat het zoo weinig kan lijden. Zoudt gij nog niet eens kunnen komen? Wij zijn hier aan deze kant allen goed gezond. Uw kleed is gereed. Fettje heeft het dadelijk in orde gebragt. De zomer gaat maar zoo voorbij. Het is alle dagen anders zoo mooi buiten, dat men niet beter verlangen kan. Bij ons is alles wel. In de hoop dat gij allen dat voorregt ook mag genieten en na groete van ons allen aan u allen noem ik mij Uw Liefhebbende moeder D. Kroon.

P.S.

Zoo op het oogenblik hooren wij, dat het oudste zoontje van Takens ook is aangetast en het zoontje van de vroedvrouw die gister nog met Pieter Takens speelde, is reeds aan de gevolgen overleden. Gisteravond om tien uur zijn er zeven begraven, altemaal op 't Obergummer kerkhof.

Uw zuster Johanna."

¹ Armhuis

² Eem schoondochter

³ Een zoon te 't Zandt.

■ P. Noord.

Bron: Archief gemeente Winsum en 'Winsums Verleden' (pag. 187-188).

Uit het verleden van Winsum

De 28^e mei 1823 was een belangrijke dag voor de dat jaar 1640 inwoners tellende gemeente Winsum. Of de zon hoog aan de hemel stond of dat er een druilerige voorjaarsregen viel, weten we niet. We weten wel dat de notabelen van de gemeente 's morgens erg gespannen waren. De vlaggen waren uitgestoken en overal wapperden oranje wimpels. Burgemeester H. Numan - toen officieel nog schout geheten - en de leden van de gemeenteraad waren in deftige kleding gestoken en getooid met oranje sjerpen. De reden van hun opwinding was de komst van Koning Willem de Eerste die, die dag in gezelschap van Prins Frederik, naar Winsum zou komen.

De burgemeester en de raadsleden wilden een goede indruk maken op de vorst en bespraken 's morgens op het gemeentehuis voor de laatste keer hoe ze zich aan de Koning zouden presenteren. Er werd druk beraadslaagd wie er iets tot de Koning zou zeggen en wat er gezegd moest worden. Iemand stelde voor dat de lasten wat verminderd moesten worden. Men echter vond dat dit niet paste in een toespraak tot de Koning. Het was beter als ze daar een praatje over maakten wanneer de Koning een goed glas wijn op had. Maar helaas viel deze opzet in duigen, want nog tijdens hun laatste vergadering in het gemeentehuis hoorden de vroede vaderen geklap van de zweep, het gebolder en het gestamp van de paarden. Allen wilden tegelijk de deur uit hollen om de wagens achterna te gaan. De wethouder in draf en koopman Wierda in volle galop. De Koning en zijn gevolg waren echter snel doorgereeden en in grote haast verder gereisd. De gemeenteraad bleef achter. De vrouw van burgemeester Numan zat pontificaal gekleed en met bloemen in haar handen de Koning op te wachten, echter tevergeefs.

Deze voor de burgemeester en de raadsleden tragische gebeurtenis, waar in hetzelfde jaar 1823 nog een spotlied aan werd gewijd, is een van de momenten uit de geschiedenis van Winsum die nogal eens worden aangehaald.

■ P. Noord

Bron: Inventaris van de gemeente Winsum

Mededeling

In februari 1997 organiseert het gemeentebestuur van Winsum een bijeenkomst, waarin de inventaris van het archief van de voormalige gemeente Ezinge, over de periode 1808-1931, zal worden gepresenteerd. Tevens zullen de inventarissen van de archieven de voormalige gemeenten Winsum en Baflo gereed zijn. Bovendien zal de heer Dijkstra, provinciaal archief-inspecteur iets vertellen over het onderwerp 'Hoe ga je met archieven om', terwijl de heer F.J. Oosterhuis, gemeentelijk archivaris, zal vertellen over recentere archieven.

Middeleeuwse boeken en orgelmuziek uit Winsum

De op 30 oktober jongst leden gehouden vierde ledenvergadering van onze vereniging in de N.H. Kerk te Winsum was een groot succes. Meer dan honderd mensen, onder wie ook vele belangstellende niet-leden luisterden geboeid naar de lezing van prof. dr. Jos Hermans, hoogleraar in de Westerse handschriftkunde aan de Rijksuniversiteit te Groningen.

Hermans begon zijn voordracht met een schets van enkele belangrijke historische achtergronden, die bij de stichting en de opheffing van het middeleeuwse Dominikanenklooster te Winsum (ca. 1276-1580) een rol moeten hebben gespeeld. Wat de stichting van het klooster betreft wees hij op het feit dat de Dominikanen of predikheren zich in die tijd voornamelijk vestigden in stedelijke omgeving, aangezien zij in eerste instantie d.m.v. bedelen in hun levensonderhoud voorzagen. In dit opzicht verschillen de Dominikanen dus wezenlijk van kloosterorden als de Benediktijnen (o.a. te Selwerd) en Cisterciënzers (o.a. te Aduard) die voor het grootste deel van hun inkomen afhankelijk waren van grootgrondbezit en de exploitatie daarvan. Winsum moet daarom aan het eind van de 13de eeuw een zeker stedelijk karakter hebben gehad. Zoals bekend ontving de nederzetting reeds in 1057 het munt-, markt- en tolrecht en lag Winsum op een knooppunt van water- en landwegen. Bovendien had het, gelegen aan de Hunze, een open verbinding met de zee. Aan de hand van twee fraaie dia's ging Hermans in op de enig bewaarde officiële zegels van het klooster, nl. één zegel van het convent en één zegel van de prior.

Hoewel de Meerderbroeders zich volgens de kroniek van Wittewierum dus reeds in 1276 in Winsum vestigden, werd het klooster eerst tijdens het generaal kapittel te Oxford in 1280 canoniek erkend.

Evenals er bij de stichting van het klooster sprake is geweest van een zekere aanloopperiode is ook de opheffing van het convent in opeenvolgende fasen verlopen. Blijkens een bewaard gebleven oorkonde van 27 maart 1580 besluiten de toenmalige prior, Adrianus Zircheus, en de nog resterende kloosterbroeders, naar alle waarschijnlijkheid onder dwang, de gehavende kloosterbezittingen over te dragen aan Christoffer van Ewsum, Onno Tamminga en Eilko Onsta. Reeds in 1569 had het generaal kapittel te Rome besloten dat het Winsumer klooster zou worden opgeheven en dat de resterende broeders naar het klooster in Groningen zouden gaan. Dit besluit blijkt toen dus niet te zijn opgevolgd. De goederenoverdracht van 1580 lijkt evenmin direct te zijn uitgevoerd, aangezien de toenmalige vicarius van de provincie, Jan van Sint Anthonis, hieraan niet wenste mee te werken. Pas tijdens het provinciaal kapittel te Maastricht in 1584 ontvangt Arnoldus Nijlen, prior van het klooster te Groningen, definitief de opdracht de zorg voor het klooster te Winsum en zijn bezittingen op zich te nemen. Het klooster zelf was toen reeds verlaten. In de jaren hierna werden grote hoeveelheden steen en puin naar Groningen verscheept om daar te dienen voor herstelwerkzaamheden aan het eigen klooster.

Na deze historische introductie stapte de welbespraakte voordrager over naar het boekenbezit van het convent. Aan de hand van een reeks mooie dia's demonstreerde Hermans hoe hij erin geslaagd was via onderzoek van allerlei bijzon-

derheden in handschriftillustraties, zoals penwerk en kleurgebruik, een geheel eigen middeleeuwse boekproductie van Groningse kloosters zichtbaar te maken. De kloosters te Selwerd, Thesinge, Warffum en Felwerd zijn voor deze regionale boekproductie het belangrijkste geweest. Na deze regionale verkenning kwamen vervolgens de boeken die behoorden tot de boekerij van de Winsumer Dominikanen aan de orde. Zo bezat het klooster o.a. een zesdelige uitgave van de *Textus Biblie cum postilla domini Hugonis Cardinalis*, in 1504 te Basel gedrukt. Blijkens een ex-libris in het vijfde deel was dit werk in 1541 overgenomen van de Dominikanen te Leeuwarden. Voorts bezat het klooster een exemplaar van de *Opera* (Werken) van Flavius Iosephus, gedrukt te Parijs in 1509. Deze beide gedrukte boeken bevinden zich momenteel in de universiteitsbibliotheek te Groningen.

In de Koninklijke Bibliotheek te Den Haag (Hs. 74 G 25) wordt momenteel een handschrift van een zgn. Diurnale bewaard dat naar alle waarschijnlijkheid ook in Winsum gebruikt is. Dit 'diurnale', een boek dat alleen de teksten van het koorgebed bevat die overdag worden gebeden, is in de tweede helft van de 15^e eeuw hoogstwaarschijnlijk te Selwerd geschreven. Blijkens de feesten in de heiligenkalender van dit perkamenten boek moet het gebruikt zijn in een Dominikanenklooster, dat in het bisdom Münster lag. Op grond van de versiering in dit fraaie boek, die wijst op productie in de regio Groningen, lijkt een bestemming in Winsum zeer aannemelijk.

Het tweede handschrift dat Hermans uitvoerig besprak is de bekende prekenbundel van Ludolphus Wytkini, getiteld *Collationes et themata sermonum*, die momenteel bewaard wordt in de Staatsbibliotheek te Berlijn (Ms. Theol. Qu. Lat. 290). Blijkens een achterin meegebonden brief van 8 april 1431, een soort reispas voor de genoemde Ludolphus, is een toeschrijving aan Winsum buiten twiifel. Dit handschrift bevat Latijnse teksten voor preken en enkele bladen met een orgeltabulatuur. Deze laatste bladen (fol. 56v - 58r) zijn zeer bekend. Zij bevatten het oudste stuk orgeltabulatuur uit het Duitse Rijk. Lange tijd heeft men het stuk elders gelocaliseerd, maar de Groningse herkomst staat nu vast.

Na de kleurrijke lezing van prof. Hermans vervolgde Klaas Veltman, organist van de N.H. Gemeente te Winsum, de avond met een korte en heldere voordracht, waarin hij o.a. inging op de middeleeuwse orgelcultuur in de regio en de verschillende typen middeleeuwse orgels. Uit verschillende bronnen blijkt dat het orgel in de stad en de provincie Groningen in de late middeleeuwen populair moet zijn geweest. Veltman wees er onder andere op dat er ten tijde van de Winsumer orgelstukken in de stad twee orgelbouwers actief waren. Ook is bekend dat er in 1457 vanuit de stad een orgel naar het Oostfriesse Rysum werd overgebracht. Volgens een kroniekttekst werd dit orgel over het ijs van de

Eems-Dollard naar zijn bestemming vervoerd. In kort bestek lichtte Veltman vervolgens toe op welke soort orgels de Winsumer stukken indertijd vertolkt kunnen zijn. De middeleeuwen kenden drie typen, namelijk het zogenaamde blokwerkorgel, het orgelpositief en het orgelportatief. Bij het blokwerkorgel bestond niet de mogelijkheid afzonderlijke registers in of uit te schakelen. Alle aanwezige pijpen klonken dus tegelijk. Hierna begaf Klaas Veltman zich naar het orgel waarop hij, telkens met een korte toelichting op het karakter van de composities, de zes orgelstukken op een zeer heldere en

overtuigende wijze vertolkte. Door middel van een wel-overwogen registratie wist hij het klankkarakter van zowel een blokwerkorgel als een middeleeuws orgelportatief op te roepen.

De boeiende lezingen, de fraaie dia's en het welluidende orgelspel maakten de vierde ledenvergadering tot een onvergetelijke avond.

■ Jacques Tersteeg

Agenda van de Cultuur-historische Vereniging Stad en Lande:

11 februari 1997

Lezing door J. Meinema over "Het Omme-lander Huis te Groningen". Aanvang 20.00 uur in Het Tehuis, Lutkenieuwstraat 13 te Groningen. De toegang is gratis.

22 april 1997

Lezing door F.J. Veldman over "De Gouden Eeuw in Groningen". Plaats nog niet bekend.

16 november 1997

De "Dag der Groninger geschiedenis" in Ter Apel. Het thema van deze dag zal zijn: "De kerk en de regionale geschiedenis".

Oproep

Naar aanleiding van de publicatie in het Nieuwsblad van het Noorden (d.d. 16 oktober 1996) over het Dominikanenklooster van Winsum heb ik veel telefonische e.a. reacties ontvangen van mensen die mij iets konden vertellen over merkwaardige vondsten met betrekking tot de veronderstelde plaats van het verdwenen kloostercomplex. Ik ben daar bijzonder blij mee en heb van alle reacties zorgvuldig aantekening gehouden. Omdat van het kloosterarchief geen spoor meer bewaard is, is iedere vondst of iedere kleine aanwijzing die iets te maken heeft met (de plaats van) het klooster van groot belang. De reacties die ik ontving lijken er meer en meer op te wijzen dat de oorspronkelijke kloostergebouwen geconcentreerd moeten zijn geweest in en in de directe omgeving van de Molenstraat. Ook is het niet onwaarschijnlijk dat er in oude panden in Winsum en Obergum materiaal verwerkt is dat van de kloostergebouwen afkomstig was.

Tussen ca. 1566-1600, dus zo'n 40 jaar, moet er in en rond de Molenstraat een flinke berg stenen hebben gelegen, waarvan iedere rechtgeaarde Winsumer er toentertijd wel eens een paar zal hebben geleend om zijn huis op te knappen. Meer in het bijzonder ben ik op zoek naar fragmenten met extra grote kloostermoppen, bijzonder gevormde kloostermoppen (ster- of boogvormig) of hard- en zandstenen fragmenten. Daarnaast zijn er willicht nog mensen die in en rond de Molenstraat graafwerkzaamheden hebben verricht waarbij opvallende vondsten (stenen, beenderen) werden gedaan. Alle aanwijzingen, hoe klein ook, zijn dus welkom. Schriftelijke reacties kunt u sturen naar mijn huisadres, Westerstraat 31 9951 EM Winsum, telefoon: 0595 - 442456. Bij voorbaat mijn dank.

■ Jaques Tersteeg

Werkgroepen

In het vorige Info-bulletin is een lijst opgenomen van de samenstelling van de werkgroepen van de Historische Vereniging. Uit deze lijst blijkt niet wie als contactpersoon optreedt van de verschillende werkgroepen. Hieronder volgt een overzicht van de contactpersonen.

Archeologie

Marije Essink Broeksterkleiweg 2 9968 TE Broek
Telefoon: 0595-528417

Bibliografie

Ab Makken Redgerstraat 7 9951 BN Winsum
Telefoon: 0595-443008

Historische panden en fragmenten

B. Erdsieck Tulpstraat 24 9951 GW Winsum
Telefoon: 0595-443254

Informatiebulletin

Ab Makken Redgerstraat 7 9951 BN Winsum
Telefoon: 0595-443008

Kerkhof Maarhuizen

Hilde Bolhuis 't Hofje 1 9951 EX Winsum
Telefoon: 0595-443772

Kloostergeschiedenis

Jacques Tersteeg Westerstraat 31 9951 EM Winsum
Telefoon: 0595-442456

Kunst en Cultuur

Jacques Tersteeg Westerstraat 31 9951 EM Winsum
Telefoon: 0595-442456

Landschap, milieu en ruimte

Cees de Ranitz Bellingeweer 10 9951 AM Winsum
Telefoon: 0595-441921

Oral History

Kees Wolters Tuinbouwstraat 4 9951 EG Winsum
Telefoon: 0595-444636

Werkgroep bibliografie

Contactpersoon: Ab Makken, Redgerstraat 7 9951 BN Winsum, telefoon: 0595 - 443008.

Overige leden: Jan Delvigne, Harma Doornbosch, Klaas Visser.

De werkgroep bibliografie heeft zich in de eerste bijeenkomst afgevraagd:

-Waar doen we 't eigenlijk voor?

Het antwoord is tweeledig:

-Omdat we het leuk vinden én

-Om de vereniging en andere werkgroepen van dienst te zijn.

Dank zij deze geestelijke instelling wordt de bibliografie uitgebreid tot het opsporen van zoveel bronnen. Winsum komt voor in boeken en archieven, op ansichtkaarten, foto's en kaarten, in dag- en weekbladen, etc. Hoe al dit

opgespoorde materiaal ter kennis van de leden moet worden gebracht, is een punt van latere zorg. Voorlopig gaat de werkgroep et taaie volharding op de recherche-toer, op zoektocht in bibliotheken en archieven. De werkgroep is zich ervan dat ze jaren vooruit kan, maar at volledigheid nooit zal worden bereikt.

Gegevens die leden willen afstaan of voor niet al te lange tijd willen uitleen, zijn welkom. Dit kunt u doorgeven aan de contactpersoon van de werkgroep.

Werkgroep Kloostergeschiedenis

Contactpersoon: Jacques Tersteeg, Westerstraat 31 9951 EM Winsum, telefoon: 0595-442456

Overige leden: Anton Rinzema, Willem de Boer, Jan Venhuizen.

De groep is enkele malen bij elkaar geweest en concentreert zich momenteel vooral op het de vraag waar het middeleeuwse Winsumer Dominikanenklooster moet hebben gestaan. Alle belangrijke archiefstukken (Rijksarchief, Archief Waterschap) zullen opnieuw worden bekeken. Naar aanleiding van een krantenartikel (Nieuwblad van het Noorden, d.d. 16 oktober 1996) over deze kwestie ontvingen wij verschillende reacties van Winsumers, die zich herinnerden tijdens graafwerkzaamheden m.n. in (de directe omgeving van) de Molenstraat veel oude stenen en restanten van menselijke beenderen te hebben gezien. Zelfs is er in de veertiger jaren door de toenmalige gemeentelijke opzichter, de heer Fiat, een kist met allerlei vondsten opgestuurd naar Prof. Van Giffen. De groep is momenteel op zoek naar de inhoud van deze kist.

Jacques Tersteeg vervaardigde een artikel over het middeleeuwse zegel van het Dominikanenconvent (zie elders in dit Infobulletin).

Werkgroep Oral History

Contactpersoon: Kees Wolters, Tuinbouwstraat 4 9951 EG Winsum, telefoon: 0595 - 444636

Overige leden: Mevrouw Boomsma, Jaap de Noord.

Deze werkgroep houdt zich bezig met het interviewen van dorpsgenoten die gezien hun leeftijd en ervaring veel kunnen vertellen over het vroegere dorpsleven in Winsum en Obergum. Er is een lijst opgesteld van oude Winsumers die hun levenlang in Winsum of Obergum hebben gewoond. Deze mensen kunnen veel vertellen over uiteenlopende onderwerpen. Om het onderzoek beheersbaar te houden is gekozen voor het onderwerp 'Winkeltjes in Winsum-Obergum vanaf 1900'.

Inmiddels is de Westerstraat als eerste uitgekozen en is dit onderzoek bijna volledig afgerond. Aangezien het onderzoek veel tijd in beslag neemt, zoekt de werkgroep nog meer belangstellenden die bovendien de Groninger streektaal beheersen.

Heeft u belangstelling of heeft u nog interessante gegevens over bovengenoemd onderwerp, dan verzoeken wij u contact op te nemen met Kees Wolters, telefoonnummer 0595 - 444636

Werkgroep Archeologie

Contactpersoon: Marije Essink, Broeksterkleiweg 2 9968 TE Broek, telefoon: 0595 - 528417.

Overige leden: Klaas Dijkhuis, Marius Hazenberg, Bart Hofstra, Anton Rinzema, Jos Stroosma en Piet Wolters.

Deze werkgroep is van start gegaan op 17 september j.l. Op deze datum zijn de leden van de werkgroep voor het eerst bij elkaar gekomen. Deze bijeenkomst werd bijgewoond door Wolters van het bestuur om de groep op te starten. Intussen is men drie keer bij elkaar geweest.

Directe aanleiding voor de eerste bijeenkomst waren de vondsten die door ons medelid amateur-archeoloog Klaas Dijkhuis zijn gedaan op de zogenaamde Rode en Groene Wierde, twee wierden op het land van de heer W. Hekma Wierda bij Ranum. Hij heeft daar concentraties van metaal en aardewerk aangetroffen, die wijzen op bewoning van deze wierden vanaf de Romeinse tijd.

Voor een deel heeft hij deze vondsten gedaan bij graafwerkzaamheden voor het leggen van kabels door de EDON in de Groene Wierde. Deze werkzaamheden hebben helaas voor verstoring van deze wierde gezorgd. De Rode Wierde is al in het verleden gedeeltelijk afgegraven. Klaas Dijkhuis heeft echter zijn vondsten en de plaats van de sleuf waarin de kabels zijn gelegd goed gedocumenteerd, zodat er wel veel gegevens over de vondsten uit beide wierden bekend zijn.

Het plan van de werkgroep Archeologie is nu om een klein project te starten met betrekking tot de Rode en Groene Wierde. Het is de bedoeling om het betreffende gebied opnieuw in kaart te brengen, eventuele bijzonderheden in verband met de in het verleden afgegraven wierden op te sporen en na te gaan in hoeverre het gebied in het bestemmingsplan van de gemeente Winsum bescherming geniet. Daarnaast willen we proberen het gevonden aardewerk zoveel mogelijk te restaureren. Het gebied van beide wierden ligt nog vol met aardewerkscherven, zodat we ook enig idee kunnen krijgen hoe je archeologische vondsten kunt aantreffen in het veld.

Een andere mogelijkheid om mee te werken aan archeologisch onderzoek in de praktijk is gelegen in het Komplan van de gemeente Winsum, waarbij mogelijk de parkeerplaats achter de Openbare Bibliotheek uitgebreid gaat worden. De kans is groot dat er bij de werkzaamheden hiervoor restanten van het Winsumer Dominicanerklooster aangetroffen zullen worden. De gemeente heeft het bestuur van de Vereniging al toegezegd dat wij mogen deelnemen aan het eventuele archeologisch onderzoek.

Verder heeft Marije Essink telefonisch contact gehad met de gemeente over het voorgenomen archeologisch onderzoek van de wierde Ripperda. Zij krijgt daar te zijner tijd bericht over. Klaas Dijkhuis heeft contact met een boer uit Usquert die een schuur wil gaan bouwen op een restant van de wierde van Wadwerd. Deze boer heeft toegezegd dat wij bij de werkzaamheden hiervoor onderzoek mogen doen. Er zijn dus verschillende mogelijkheden voor archeologisch veldwerk.

Als laatste kan nog vermeld worden dat er plannen zijn om mooie vondsten van onze groep, zoals bijvoorbeeld het materiaal van de Rode en Groene Wierde, ergens ten toon te stellen, indien mogelijk in het gemeentehuis en anders misschien in de bibliotheek (tijdelijk).

Vragen bij Mevrouw M. Essink:

De groep heeft het plan een klein project rond de Rode en Groene Wierde op Ranum te starten. Door graafwerkzaamheden, die daar onlangs door het EDON werden uitgevoerd, is een grote hoeveelheid aardewerk, met name uit de eerste eeuwen van onze jaartelling, naar boven gekomen. Na de reeds eerder door Klaas Dijkhuis uit Usquert gedane vondsten lijkt het alleszins van belang de beide wierden nog eens grondig in kaart te brengen en de voorgeschiedenis te onderzoeken. Mogelijk dient door deze waardevolle vondsten het gebied op een andere wijze in het gemeentelijk Bestemmingsplan te worden opgenomen.

Werkgroep Kunst en Cultuur

Contactpersoon: Jacques Tersteeg, Westerstraat 31 9951 EM Winsum, telefoon: 0595-442456.

Overige leden: Willie Lemstra, Adrie van Riel, Kees Wolters, Nemie Wildschut.

Het bestuur van de Wierda-Stichting heeft in verband met haar 100-jarig bestaan in 1997 het voornemen speciale aandacht te besteden aan Geert Reinders. Geert Reinders, in 1737 te Bedum geboren en op 4 februari 1815 te Winsum (Bellingeweer) overleden, is vooral bekend geworden door zijn proeven en experimenten (inenting) ten behoeve van de bestrijding van de toen zeer gevreesde veepest. Over hem schreef L.H. Bruins in 1951 een proefschrift, getiteld *Leven en werken van Geert Reinders, de grondlegger van de immunologie* (z.p., 1951). De werkgroep heeft met het oog op de Reindersherdenking van volgend jaar het plan opgevat een boekwerkje over deze interessante figuur samen te stellen. Aangezien er in het verleden reeds het nodige aan materiaal van en rond Geert Reinders is verzameld, doch de persoon van Reinders in deze studies wat onderbelicht bleef, wil de werkgroep in dit boekje vooral op dit laatste aspect uitvoeriger ingaan. Enige tijd geleden brachten twee leden van de groep een bezoek aan de heer C. Reinders te Middelstum, een nazaat van Geert Reinders. De heer Reinders beheert momenteel een groot deel van het bewaard gebleven familiearchief. Dankzij zijn vriendelijke medewerking hebben wij het familiearchief in zijn geheel kunnen inzien en beschikken wij momenteel over kopieën van enkele belangrijke stukken. Een van de meest persoonlijke documenten in dit archief is een door Reinders zelf geschreven "*Korte Kladde van een Levenschets*", die hij ergens in de jaren 1813-1814 heeft opgesteld voor zijn kinderen om zich te verdedigen tegen de Groninger professoren Camper en Munniks, die ten onrechte de eer van de ontdekking van het bestrijdingsmethode van de veepest geheel naar zich hadden toegetrokken. Het is deze Korte Kladde van een Levenschets die de werkgroep momenteel aan het bewerken en bestuderen is en die zij, vergezeld van korte toelichtingen en fotomateriaal, in zijn geheel wil uitgeven in het bedoelde boekwerkje.

Werkgroep Kerkhof Maarhuizen

Contactpersoon: Hilde Bolhuis: 't Hofje 1, 9951 EX Winsum, telefoon: 0595 - 44 37 72.

Overige leden: Nanne Berghuis, Willem de Boer, Marijke Carré, Marius Hazenberg, Mevrouw Kamminga-Bronsema, Lammy Nieman-Trip, Kunnie Pettinga, Adrie van Riel, A.J. Rinzema, Jacques Tersteeg, Jan Venhuizen, Duurt de Vries

Sinds begin juni van dit jaar zijn de acht leden van de werkgroep "Kerkhof Maarhuizen" bezig met de inventarisatie van het kerkhof, het zoeken naar eventuele grafstenen die onder het maaiveld zijn verdwenen en het zoeken naar de historische achtergronden van het kerkhof.

De eerste avond is de heer c. Goris, lid van de "Historische kring Baflo", uitgenodigd om informatie te verschaffen met betrekking tot het opzetten van het onderzoek. Aan de gemeente Winsum, de eigenaar van het kerkhof, is toestemming gevraagd het onderzoek te mogen verrichten.

In het boek "Groninger Gedenkwaardigheden", geschreven door A. Pathuis, worden teksten beschreven van grafstenen van het kerkhof maarhuizen van voor 1814. De teksten van de heer Pathuis zijn vergeleken met de teksten op de grafstenen die nu op het kerkhof aanwezig zijn. Van de 42 door de heer Pathuis beschreven teksten zijn er 34 teruggevonden. De grafstenen zijn op een voorlopige plattegrond in kaart gebracht. De teksten op de graven van na 1814 zullen door de werkgroep worden beschreven.

Er is ook een begin gemaakt met het zoeken onder het maaiveld. Naast nogal wat puin zijn er een kloostermop en een klein stukje grafsteen gevonden.

Hiernaast worden de archieven van de "Hervormde Gemeenten" van Winsum, Obergum, Bellingeweer, Ranum en Maarhuizen bestudeerd. Deze archieven bevinden zich in het rijksarchief te Groningen. Door één lid van de werkgroep wordt de cursus "Lezen oud schrift" bij het rijksarchief gevolgd.

Er staan enkele voorbeelden van inventarisatie en beschrijving van kerkhoven ter beschikking. Mede aan de hand hiervan zijn mogelijke plannen voor de toekomst:

- Zoeken in oude aanwezige archieven;
- Bestuderen van oude landkaarten en kadastertekeningen;
- Achterhalen van gegevens in literatuur als boerderijen boeken;
- Onderzoek naar genealogische informatie over de mensen die op het kerkhof Maarhuizen zijn begraven.

Werkgroep Historische panden en -fragmenten

Contactpersoon: De heer Erdsieck, Tulpstraat 24 9951 GW Winsum, telefoon: 0595 - 443254.

Overige leden: Marijke Carré, Harma Doornbosch, Ab Makken, Anton Rinzema.

De werkgroep kwam op 24 april j.l. bijeen. Namens het bestuur installeerde de heer K. Wolters de werkgroep.

De heer B. Raangs was als deskundige uitgenodigd de bijeenkomst bij te wonen. Hij gaf een uitstekend overzicht van de panden in Winsum, die (waarschijnlijk) geheel of gedeeltelijk van historisch belang zijn. De heer Raangs bood aan voor de leden van de werkgroep te zijner tijd een excursie te organiseren, waarbij getracht zal worden tenminste één pand van binnen te bekijken.

De bijeenkomst eindigde met een discussie over de mogelijkheden van onderzoek en informatiebronnen.

Notulen ledenvergadering 21 mei 1996

Deze bijeenkomst werd gehouden in de Hoogte te Obergum.

Opening

De voorzitter opent de vergadering en heet de aanwezigen welkom. Naast de spreker, de heer drs. G. Kortekaas, stadsarcheoloog van de stad Groningen, zijn aanwezig vertegenwoordigers van de naburige zusterverenigingen en -stichtingen, namelijk van Bedum, Adorp, Sauwerd, Baflo, Eenrum en Leens. De opkomst is redelijk.

Huishoudelijke mededelingen

Het ledental groeit gestaag en bedraagt nu 92. De voorzitter geeft een overzicht van de doelen en de stand van zaken van de verschillende werkgroepen.

Binnengekomen en uitgaande stukken

Binnengekomen zijn:

1. Een brief van de gemeente Winsum betreffende de Open Monumentendag op 14 september.
2. Een brief van de gemeente Winsum inzake behoud en beheer van de muziekkoepeel. Geantwoord is dat de Historische Vereniging geen beheerder of eigenaar wil worden.
3. Mededelingenblad van de Vereniging Middaghsterland.
4. Poster van de Stichting Schaphalsterzijl inzake mededeling dat op 30 mei een infodag wordt gehouden bij het sluizencomplex.

Lezing van de heer Kortekaas

Aan de hand van dia's en overhead-transparanten geeft de heer Kortekaas een beeld van de opgravingen in de stad Groningen. Aan de orde komen onder meer:

Vondsten van restanten uit waterputten en sloten.

De oudste sporen van rendierjagers (vindplaats van vuurstenen).

De situering van oude boerderijen op het terrein van het oude Wolters Noordhoff-gebouw annex bibliotheek in de Boteringestraat en Broerstraat; verkavelingsstructuren. Geleidelijk ontstaan in de Boteringestraat naast de houten huizen steenhuisen. Een doorsnede van het Calmershuis wordt getoond. Het grondniveau is in de loop der eeuwen met afval verhoogd tot circa een verdieping hoogte.

Resultaten van opgravingen op het Rode Weeshuisterein t.b.v. een parkeergarage.

-De vondst van een steenhuis naast de Hunzebedding nabij Noorderhogebrug. Hiervan is een publikatie uitgebracht, die verkrijgbaar is in de boekwinkel.

Het verloop van de oude wegassen Herestraat/Boteringestraat via de Waagstraat.

Vondsten op het terrein van de Prefectenhof, de overgang van kerkelijke naar wereldlijk bestuur van de stad.

De spreker besluit zijn lezing met de opmerking dat de visie op de ontwikkeling van de stad door recente vondsten nog steeds moet worden bijgesteld. Het is een boeiende lezing, die na afloop aanleiding geeft tot een beperkt aantal vragen uit de zaal.

Sluiting

De voorzitter sluit de bijeenkomst en dankt de heer Kortekaas voor zijn boeiend relaas. Hij hoopt dat de lezing een inspiratiebron zal zijn voor de leden.

In het algemeen

De redactie van het informatiebulletin denkt dat er veel meer informatie beschikbaar is en dat er veel leeft onder de leden van de vereniging en de Winsumer bevolking, waar de vereniging in het algemeen en de verschillende werkgroepen in het bijzonder, iets mee zouden kunnen doen. De redactie roept een ieder die ideeën of informatie heeft, danwel gegevens die voor niet al te lange tijd, beschikbaar gesteld zouden kunnen worden, contact op te nemen met de contactpersonen van de verschillende werkgroepen of met de redactie van het informatiebulletin, waarvan het adres in het colofon van dit bulletin staat vermeld.

Heeft u herinneringen aan een gebeurtenis uit uw leven in Winsum-Obergum?

Laat het ons weten.

Wellicht is het geschikt om op te nemen in een aflevering van ons tijdschrift WINSHEM.

De redactie zal u er dankbaar voor zijn.

Het redactieadres is P. Noord, Kloosterstraat 8, 9951 CE Winsum.

Bijvoorbaat onze hartelijke dank.

De redactie van het informatiebulletin.

Vervlogen tijden in Winsum

Onder de titel "Vervlogen tijden" heeft oud winsumer Klaas de Vries, een boek geschreven over een eeuw boerenleven in Winsum. In zijn boek beschrijft de Vries vrijwel alle facetten van het boerenleven.

De Vries woont sinds kort op een boerderijtje te Noordwijk, ten noorden van Marum. Daarvoor woonden zij op de boerderij "Halfwegen" tussen Onderdendam en Winsum.

Het eerste exemplaar van het boek werd op vrijdag 13 december jongstleden aan burgemeester Dees van Winsum, die ook het voorwoord schreef, aangeboden.

In 1993 was het honderd jaar geleden dat de familie de Vries op de boerderij "Halfwegen" is komen wonen.

'Naar aanleiding van deze mijlpaal in onze familie geschiedenis, heb ik het plan opgevat om over die honderd jaar een boek te schrijven', aldus de vries in zijn inleiding.

De Vries, die lid is van de Historische Vereniging Winsum-Obergum, probeert met het boek de lezer een indruk te geven hoe de mensen gedurende de afgelopen eeuw leefden en werkten. Bij het samenstellen van het tachtig pagina's tellende boek, dat verlucht is met oude foto's en tekeningen, heeft de Vries hulp gehad van een aantal mensen.

■ P. Noord

De Kerstvloed van 1717.

In het jaar 1717 vond een verschrikkelijke overstroming plaats die de geschiedenis is ingegaan als de Kerstvloed. Deze overstroming heeft veel slachtoffers geëist. Vooral Groningen en de rest van het noorden van het land werden getroffen. De bestaande zeedijk bezweek nagenoeg over de gehele kustlengte. De vloeddeuren van de Schaphalsterzijl ten westen van Winsum werden "onder vreesselijk gekraak" weggeslagen. Het was de grootste watersnoodramp die Groningen ooit heeft getroffen. In de stad Groningen stond het water drie voet hoog voor de stadswal. Bij deze overstroming verloren twaalf mensen te Winsum en Belling-eer het leven.

Een tragisch voorval uit Winsum, als gevolg van de overstroming, werd als volgt beschreven:

"Aafke op Bellingeweestermeeden konde niet slapen door het gedruisch der wind, stond op om het morgenwerk te verrichten, doch geen licht konde ophouden gaat zij weder naar bed; een van haar kinderen zeide: "mem, het bollert zoo in onze schoorsteen, zal het zolte water ook inkoomen", waarop zij weder van bed afstapte; aanstonds vlogen de vonken in de schoorsteen omhoog wegens het overstromen van 't water; daarop gaat zij weder op 't bedde en scheurde het middenschot voorts weg zeggende toen tegen haar drie kinderen "hier moeten wij alle sterven, houdt malkander terdege vast", en het duurde ook niet lang of de wandmuur brak door 't geweld der baren. dat zij genoodzaakt was om op 't dak te klimmen; en van 't dak op de zolder, daar ongedorschen haver op lag, scheurde zij daar een gat met hope van een plank los te krijgen, maar 't was buiten haar macht. zodat haar drie kinderen daar gebleven zijn en naderhand in 't graf bij malkander te Bellingeweester begraven, doch zij geborgen niets aan hebbende als een hemt en borstrok en onderrok, en heeft daar zoo gezeten tot Zondag dicht aan den middag".

■ P. Noord

Archief van de vereniging.

De "Historische Vereniging Winsum-Obergum" in bezit een historisch archief op te bouwen.

Een eerste bescheiden aanzet is reeds gemaakt.

De vereniging wil daarom graag in het bezit komen van allerlei geschriften, die betrekking hebben op het dorp, de verenigingen, kortom de gehele gemeenschap van Winsum-Obergum.

Het gaat daarbij om boeken, Jubileum-uitgaven, programma-boekjes, affiches, foto's, enz., die van historische betekenis zijn. Het bestuur doet hierbij een beroep op de leden van de vereniging die in het bezit zijn van dergelijke geschriften en bereid zijn deze zonder vergoeding af te staan aan de "Historische Vereniging Winsum-Obergum".

Het historisch materiaal kan worden gebracht naar: P. Noord, Kloosterstraat 8 in Winsum.

Te zijner tijd zal in dit bulletin melding worden gemaakt van het ontvangen materiaal.

De gemeente Winsum heeft de vereniging toegezegd ruimte in de "Brandvrije archiefruimte" van de gemeente beschikbaar te stellen.

Het bestuur van de Historische Vereniging Winsum-Obergum